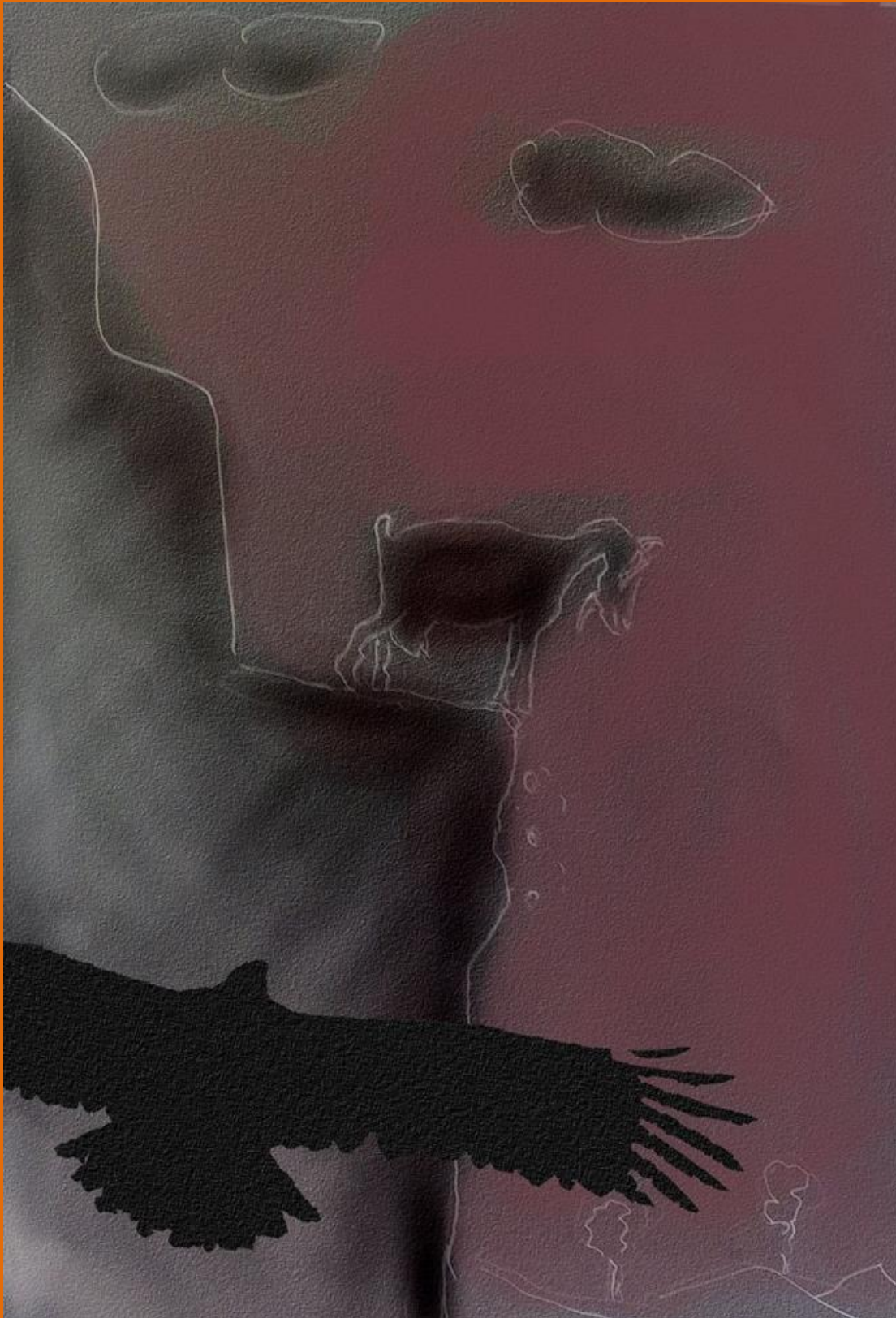
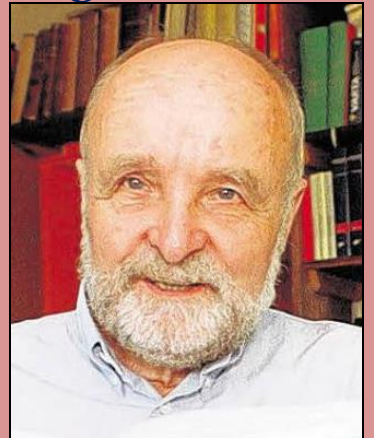

Lingvazin

Magazin za jezik i književnost Broj I/2 Septembar 2013. ISSN 2303-4831

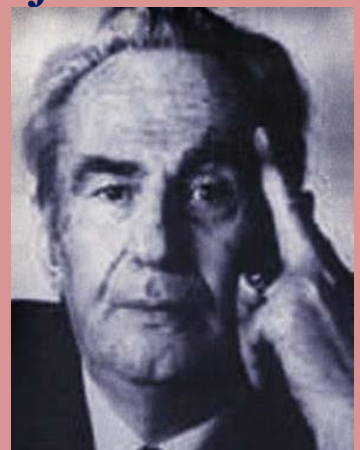
• **Za *Lingvazin* govori Ulrich Engel**

• **U ovom broju s povodom: Evropski dan jezika**

• **Stogodišnjica rođenja Ćamila Sijarića**

Sadržaj

Lingvazin – Magazin za jezik i književnost

Izdavač

Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli

Adresa izdavača

Dr. Tihomila Markovića 1
75000 Tuzla
Bosna i Hercegovina

Glavni i odgovorni urednik

Halid Bulić

Konsultanti

Refik Bulić (lingvistika)
Azra Verlašević (književnost)
Najil Kurtić (mediji)

Redakcija

Edna Klimentić
Erna Murić
Aida Sijamhodžić
Anida Malkić
Edina Nurikić
Bernes Aljukić

Dizajn i prijelom

Halid Bulić
Almir Halilović

Ilustrator

Suad Velić

E-mail

institut@izbjik.ba

Lingvazin izlazi tri puta godišnje i besplatan je.

Objavljuje se na web stranici:
www.izbjik.ba.

ISSN 2303-4831

Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori nisu nužno i stavovi Redakcije.

03 Uvodnik

04 S povodom

04 Halid Bulić

Slavimo raznolikost, ne razlike – Evropski dan jezika

06 Nadija Rebronja

Prepiska Ćamila Sijarića

10 Sead Husić

Procesualnost svijeta u Sijarićevoj priči *Koza*

12 Intervju

Ulrich Engel

Gramatika zavisnosti uvijek će imati svoje mjesto u lingvistici

15 Radovi

15 Meliha Hrustić

Gramatika zavisnosti – osnovne postavke

17 Nedžad Memić

Od Sasâ do gastarbajterâ

20 Halid Bulić

Imperfekt – borba za opstanak

23 Huriya Imamović

Distribucija infinitiva i prezenta sa *da* uz modalne i fazne glagole u krajišničkim pismima

25 Osvrti

Aleksander Urkom

Frazeološka konferencija u Budimpešti (9–11. septembar 2013)

26 Lingvazin predstavlja

26 Edna Klimentić

Refik Bulić: *Ekavsko-jekavski govori tešanjско-maglajskog kraja*

28 Erna Murić

Dževad Karahasan: *O jeziku i strahu*

30 Vijesti o jeziku i književnosti

30 Adisa Imamović

Prvi broj časopisa *ExELL*

Dobrodošlica

Drugi broj *Lingvazina* pojavljuje se u trenutku koji je za lingvistiku i književnost zanimljiv zbog više razloga. Septembar je mjesec u kome se obilježava Evropski dan jezika. To je jedan od rijetkih “praznika” koji su na međunarodnom nivou posvećeni jeziku kao pojavi. Obilježava se 26. septembra. Svečani dani posvećeni jeziku dobra su prilika da se privuče pažnja javnosti na jezik, jezičku raznolikost, zanimljivosti i probleme koji postoje u vezi s jezikom. Stoga je prvi tekst ovog broja *Lingvazina* posvećen tome danu.

Dva su teksta posvećena književniku Ćamilu Sijariću, koji je rođen 13. septembra 1913. godine. *Lingvazin* se na taj način pridružuje brojnim organizacijama koje su obilježile stogodišnjicu njegova rođenja. Jedan od tih tekstova predstavlja Sijarića kao ličnost, navodeći zanimljive podatke o njegovoj prepisci s prijateljima i drugim piscima, dok se u drugom tekstu govori o Sijarićevoj popularnoj priči *Koza*.

U drugom broju našeg magazina, kao i u prethodnom, može se pročitati intervju s poznatim svjetskim lingvistom. Ovaj put za *Lingvazin* govori njemački lingvist Ulrich Engel.

Lingvazin opet predstavlja zanimljive knjige i časopise u kojima se govori o jezičkim i književnim temama te izvještava o međunarodnim lingvističkim događajima.

Posebni radovi posvećeni su gramatici zavisnosti i njenim osnovnim postavkama, germanizmima u bosanskom jeziku, imperfektu te raspodjeli infinitiva i konstrukcije *da + prezent* uz modalne i fazne glagole u krajišničkim piscima.

Treba spomenuti i da se ovaj broj *Lingvazina* pojavljuje u trenutku koji je za bosanski jezik značajan i zbog jedne skoro sasvim nelingvističke činjenice – popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini. U javnosti se mnogo govori o popisu, prognoziraju se njegovi rezultati i moguće posljedice tih rezultata. Jedno od često spominjanih i “spornih” pitanja u vezi s popisom jeste izjašnjavanje o maternjem jeziku. Naravno, maternji jezik pripada onima koji se služe njime i njihovo je pravo da ga i na popisu imenuju onako kako ga zovu. Čisto lingvistički gledano, jezik bi postojao i bez lingvista, i bez političara, čak i bez svoga vlastitog imena. Ali jezik nije puka naučna činjenica, puki predmet jedne nauke. Jezik je i politička i psihološka činjenica i nerijetko se shvata kao nacionalno blago i razlog za ponos. U Bosni i Hercegovini, gdje se koriste standardni idiomi slične materije, a različitog imena, značaj imenovanja maternjeg jezika postaje mnogo veći nego što bi bio u sredini u kojoj među idiomima postoji velika razlika i nerazumljivost. Zato se često pojavljuju određeni “subjekti” koji zbog političkih razloga nastoje “poučiti” druge kako da “ispravno” nazivaju svoj jezik. Konkretno, najčešće se trude da govornike *bosanskog jezika* uvjere da je naziv *bosanski jezik* neprikladan i pogrešan te da svoj jezik treba da zovu *bošnjačkim*. To je, naravno, problem, ali svakako mali problem, jer osobe i organizacije koje su protiv naziva *bosanski jezik* uglavnom jasno daju do znanja da su njegovi protivnici, pa njihovi “savjeti” malo vrijede.

Veći problem predstavljaju lingvisti i “lingvisti” koji se nenaučno upuštaju u osporavanje prava govornika bosanskog jezika da ga zovu

tako – bosanski jezik – te u uvjeravanje javnosti da govornici bosanskog jezika na neki način žele prinuditi sve ljude u Bosni i Hercegovini da svoj jezik zovu bosanskim i tako ih ugnjetavati. Međutim, dokazi koji se za to navode, ako se ikako i navode – smiješni su. Tako se neki lingvisti, težeći da dokažu svoje tvrdnje, pozivaju na lingvistiku 19. stoljeća, razgovore koje su vodili na željezničkoj stanici ili na neke “navodne profesore” koji su nešto izjavili u medijima, a neki “dokaze” i inspiraciju pronalaze u nacionalističkim raspravama na internetskim forumima.

Ipak, jedan od trikova kojima se koriste protivnici bosanskog jezika može na prvi pogled izgledati uvjerljiv. Ali samo na prvi pogled. Riječ je o proporciji: Srbi > srpski jezik : Hrvati > hrvatski jezik : Bošnjaci > X. Šta je X? Prvi pogled. Zbilja, šta je X? Drugi pogled: X je **bosanski jezik**. Zašto? Zato što jezik, lingvistika, imenovanje jezika pa ni jezička politika *nisu matematika*. A nisu ni *logika*. Tvrdnje da narušavanje navedene proporcije nije logično ili da takve pojave nema nigdje u svijetu nisu ništa drugo do obmana. “Svi se jezici (srpski, hrvatski...) zovu prema narodu koji ih govori, a samo navodni bosanski zove se po državi”, reći će. Svijet je, srećom, mnogo veći od prostora na kom se govore bosanski, hrvatski i srpski i ne treba otići daleko tražeći nazive koji su izvedeni kao i bosanski. Uzmimo za primjer *Poljsku*, čiji se stanovnici zovu *Poljaci*, a govore *poljski*, a ne **poljački* jezik. Isto je i sa nizovima *Irac*, *Irska*, *irski*, *Finac*, *Finska*, *finski*; *Japanac*, *Japan*, *japanski*. Beznačajnost ovakvih proporcija pokazuju i riječi *Španac*, *Španija*, *španski*. Naziv jezika nije ni **španijski* niti **španački*. Naziv jezika je, kao što se da vidjeti, stvar opredjeljenja i tradicije. Govornici bosanskog jezika (i Bošnjaci i svi drugi koji ga prihvataju kao svoj) za taj su se naziv već jedanput opredjelili. A što se tradicije tiče, bosanskom jeziku ni toga ne manjka. Prije svega, naziv bosanski jezik obilno je potvrđen tokom historije i to se lahko da provjeriti u svakoj ozbiljnijoj studiji koja se bavi tim pitanjem. A zatim i nešto još važnije: čak i da nije tako, čak i da je naziv bosanski “izniknuo” preko noći početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća, on je tad dokazan kao izbor velikog broja ljudi, a do danas je postigao ogroman napredak u vidu međunarodnog priznanja, uvođenja u školski sistem pod pravim imenom, izrade normativnih priručnika i monografija koje opisuju njegov razvoj i sadašnje stanje te mnogo drugih naprednih projekata, koje prati plodna književna produkcija. I to traje već preko dva desetljeća, ispunjena naprestanim razvojem i jačanjem svijesti o bosanskom jeziku, što bi se i bez detaljnijeg analiziranja ranije historije moglo smatrati značajnom tradicijom. Svjesni činjenica i realne sociolingvističke situacije u Bosni i Hercegovini, govornici bosanskog jezika neće dopustiti da naziv *bosanski jezik* postane žrtva neke izmišljene proporcije.

Redakcija *Lingvazina* nada se da će vam čitanje ovog broja biti ugodno i korisno i želi vam sretan 26. septembar, Evropski dan jezika.

Halid Bulić

Halid BULIĆ

Slavimo raznolikost, ne razlike – Evropski dan jezika

Otkad su izmislili kalendar, ljudi su odredili neke dane da im budu posebni. Ti su dani namijenjeni ili posebnim molitvama ili odmoru ili sjećanju na događaje iz prošlosti. U savremenom svijetu sve se češće obilježavaju datumi koji služe za podsjećanje na stanje u svijetu kakav je danas i razmišljanje o njegovoj budućnosti. Takvi su, naprimjer, dani posvećeni *vodama, močvarama, planeti Zemlji, donatorima krvi* i sl. Neki datumi u godini posvećeni su **jeziku** – sposobnosti koja je veoma važna za ljudski rod i koju od svih živih bića imaju samo ljudi. Jedan od tih dana je Evropski dan jezika.

Evropski dan jezika obilježava se od 2001. godine. Tu je godinu Vijeće Evrope proglasilo *Evropskom godinom jezika*. Tada je i 26. septembar proglašen Evropskim danom jezika, uz preporuku da se na prigodan način obilježava u evropskim zemljama.

Ustanovljenje i obilježavanje Evropskog dana jezika ima cilj da poveća svijest ljudi o važnosti učenja jezika i potakne ih na učenje stranih jezika i u školi i izvan nje. Poznavanje više jezika doprinosi boljem razumijevanju drugih kultura kao i očuvanju jezičke i kulturne raznolikosti. Pogledajmo nekoliko zanimljivih podataka o jezičkoj raznolikosti.

Naša planeta ima preko šest milijardi stanovnika. Oni govore veliki broj jezika. Taj broj je nemoguće tačno utvrditi, jer ne možemo biti sigurni da smo dosad otkrili sve jezike svijeta. Istraživači ponekad naiđu na plemena koja su prije bila nepoznata ostatku svijeta pa je tako bio nepoznat i njihov jezik. Tačno prebrojavanje jezika onemogućava i činjenica da je teško odrediti granicu na kojoj počinje jedan jezik, a završava drugi. Nekad je nemoguće tačno odrediti govore li neke skupine govornika dva jezicima ili su to različiti oblici jednog istog jezika. Ipak, naučnici raspolažu određenim procjenama broja jezika u svijetu i najčešće se tvrdi da postoji između šest i sedam hiljada različitih jezika.

Neke jezike govore stotine miliona govornika. Takvi su, naprimjer, engleski ili kineski. Mnogo je više jezika koje govo-

ri nekoliko hiljada ili čak nekoliko stotina govornika. U stvari, 96% svjetskih jezika govori samo 4% ljudi.

Evropljani često osjećaju da se baš u Evropi govori najveći broj jezika. Međutim, u Evropi se danas koristi između 100 i 200 izvornih evropskih jezika. To čini svega 3% od svjetskog broja jezika. Kad se usporedi s brojem jezika na drugim kontinentima, ovaj broj i ne izgleda pretjerano velik i značajan. Ali jezička situacija u Evropi zanimljiva je iz još jednog razloga. U posljednje vrijeme u Evropu se doseljava sve veći broj ljudi iz drugih krajeva svijeta kao što su Azija i Afrika. Ti ljudi donose sa sobom svoj jezik i kulturu. Time se jezička i kulturna raznolikost Evrope značajno povećava. Broj doseljeničkih jezika u Evropi uopće nije mali. Neka istraživanja pokazuju da se u Londonu koristi preko 300 jezika. I na ulicama drugih velikih evropskih gradova mogu se čuti desetine različitih jezika. A što je veći broj doseljenika koji govore svoj jezik i što su njihove zajednice bolje organizirane, njihov će se jezik bolje održavati u zemlji u koju su došli.

U takvoj situaciji neophodno je da se razvija i njeguje višejezičnost. I to nije ništa neobično. Činjenica je da je višeje-

U Evropi se danas koristi između 100 i 200 izvornih evropskih jezika.

Neka istraživanja pokazuju da se u Londonu koristi preko 300 jezika. I na ulicama drugih velikih evropskih gradova mogu se čuti desetine različitih jezika.

zičnost u svijetu mnogo uobičajenije stanje od jednojezičnosti, jer između jedne polovine i dvije trećine svjetskog stanovništva govori bar dva jezika. A velik je i broj onih koji znaju više od dva jezika. Zanimljiv je i inspirativan primjer Muhameda Mešića, mladića iz Bosne i Hercegovine koji poznaje preko 50 različitih jezika.

Danas, u 21. stoljeću svi živimo u višejezičkoj okolini. Svakodnevno nailazimo na različite jezike u različitim situacijama: u autobusu, u vozu, na plaži, u vjerskim objektima, na

televiziji, radiju, novinama ili na popisu sastojaka na proizvodima u trgovini. Novi mediji, kakav je internet, daju jezicima nove mogućnosti da se šire i da budu dostupni i potrebni govornicima drugih jezika.

Zato se moramo zapitati šta svako od nas može učiniti da doprinese razvoju svijeta u kome će biti više razumijevanja među različitim jezicima i kulturama. Najprije, razvijajmo kod sebe ljubav prema učenju stranih jezika. Pritom, naravno, ne smijemo zapostaviti ni svoj maternji jezik, jer je i on dio ukup-

ne svjetske jezičke raznolikosti. Priliku za učenje imamo svuda, a pogotovo u školi. Zatim, razvijajmo istu ljubav kod drugih ljudi. Dobra prilika za to jeste Evropski dan jezikâ. Proslavimo taj dan zajedno u učionici. Čestitajmo prijatelju ili prijateljici. Podijelimo čestitku na društvenoj mreži. Razgovarajmo o jeziku i o učenju jezika. Zajednički zapjevajmo pjesmu na stranom jeziku. Naučimo kako se kaže “zdravo” ili “nazdravlje” na više jezika. Napišimo pjesmu o jeziku. I ne zaboravimo: SLAVIMO RAZNOLIKOST, A NE RAZLIKE. ■

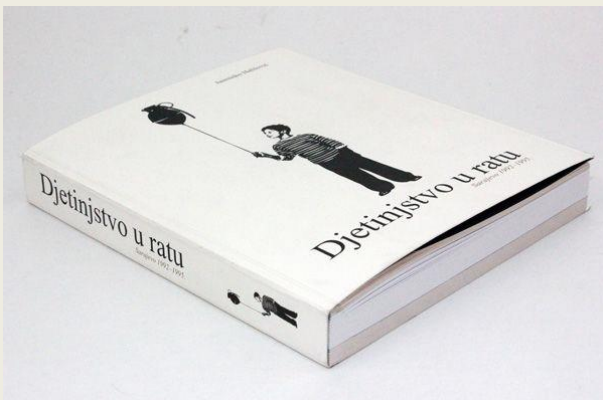
Razvijajmo kod sebe i drugih ljubav prema učenju stranih jezika. Ne zapostavljajmo ni svoj maternji jezik, jer je i on dio ukupne svjetske jezičke raznolikosti.

SLAVIMO RAZNOLIKOST, A NE RAZLIKE!

Lingvazin
preporučuje
knjigu

Djetinjstvo u ratu

Sarajevo 1992–1995.

Osim autora projekta Jasminka Halilovića, u stvaranju ove knjige učestvovalo je 1.100 ljudi.

Naručite na adresu putem www.djetinjstvouratu.com.

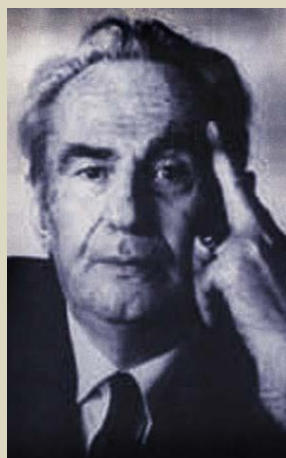
“U djetinjstvu se sve stvari doživljavaju u nekoj pomaknutoj dimenziji, pa tako i najekstremnija egzistencijalna iskustva kao što su rat, smrt, ljubav. Mnoga svjedočanstva na koja sam naišao čitajući ovu knjigu govore o toj, na sreću, pomjerenom percepciji. Tu djecu znam danas kao mlade i kreativne ljude, mnogi su mi prijatelji, i u njihovom karakteru i odnosu prema životu prepoznajem te crte apsurdnog humora i kreativnog prkosa koje su im pomogle da prežive rat.

Knjiga *Djetinjstvo u ratu* trebala bi imati univerzalni značaj.”

Braco Dimitrijević

Nadija REBRONJA

Prepiska Ćamila Sijarića

Ćamil Sijarić

“U literaturi je dobro uglavljivati svoje stope u stope velikih pisaca, ali tako da za sobom ostavljaš svoj trag.”

Iako je Ćamil Sijarić živeo u vreme kada su se zbog upotrebe telefona pisma manje pisala, on je sa mnogim prijateljima bio u prepisci. Preko pisama je održavao kontakte sa mnogim piscima i ostalim ličnostima iz kulturnog života SFRJ. Sva pisma koja je dobio čuvaju se u njegovom arhivu, koji je sada vlasništvo njegove porodice, ali on do danas nije otvoren. Nekoliko njegovih pisama je pojedinačno objavljivano. Većina pisama koja je poslao čuvaju se u ličnim arhivima njegovih prijatelja i veoma je teško do njih doći. U arhivu SANU-a u Beogradu sačuvan je deo Sijarićeve prepiske sa Ivom Andrićem.

Sijarić je pisao starinskim rukopisom; vidi se da je tekst prvo ispisivao običnom olovkom, a ponekada slova podebljavao perom. Uglavnom se služio ćirilicom, ponekad latinicom, a nekad je i mešao pisma, pa se u ćirilichnom tekstu sreću latinična slova.

Kada Sijarić 1981. godine za zbirku pripovedaka *Francuski pamuk* dobija Andrićeve nagradu za 1980. godinu, Miroslav Egerić u obrazloženju za dodelu nagrade kaže: “...u ovoj knjizi Ćamila Sijarića vidimo i nastavljanje one izvrsne, visoko pripovedačke mudrosti koju je tako brižno negovao Ivo Andrić, istražujući polje, između sna i istine u životu čoveka, a po našem mišljenju, na-

stavio Branko Ćopić u *Bašti sljezove boje*, polje na kojem svaki pisac – da ponovimo Andrićeve misao – priča svoju priču i tera na čistinu svoju misao o istinama toga polja.”¹ Interesantna je činjenica da je Sijarić dobitnik Andrićeve nagrade, jer je neosporan Andrićev uticaj na njegovo stvaralaštvo. “U literaturi je dobro uglavljivati svoje stope u stope velikih pisaca”, govorio je Sijarić, “ali tako da za sobom ostavljaš svoj trag. Kad čitam Andrićeva dela, ja ne znam da li bih ga i dalje čitao, ili uzeo pero da i sam pišem, a šta je to nego podstrekački uticaj. Andrićeve pripovetke samo što mi ne kažu: ‘Piši, možeš i ti ovako!’ A kad vidim da ne mogu ‘onako’, nije mi žao što ne mogu, jer sam ocenio i ipak nešto napisao, a za pisanje je važno da te neko delo podstakne, da odseidiš nad papirom. U *Francuskom pamuku* ima, istina, iverja Andrićevih pripovedaka, i da ga je još više, to bi – eventualno – bilo i bolje.”²

Andrić i Sijarić sreli su se odmah nakon objavljivanja Sijarićeve zbirke pripovedaka *Ram-Bulja*, 1953. godine. Zapravo, pre njihovog prvog susreta počinje njihova prepiska. Kada je Sijarić došao u Beograd na sastanak Saveza književnika Jugoslavije, razboleo se i tim povodom mu je Ivo Andrić poslao prvo pismo.

O tome Sijarić govori: “Kako sam došao, tako me je uhvatila neka temperatura i umjesto da odem na sastanak, ostao sam da ležim u hotelu pa sam to tamo tako i javio. Nije prošlo ni pola sata, dolazi čovjek, donosi mi pismo. Bilo je od Ive Andrića. U pismu je stajalo da će poslati ljekara da me pregleda i propiše ljekove. Prije toga, ja se sa Andrićem nisam poznavao. Ali, otada je sam i ne primjećujući, da tako kažem, svoje korake usmjerio prema njemu, kao čovjeku, a ne prema njegovu književnom djelu. Izazivao je u meni ogroman respekt i kao čovjek i kao pisac.”³

Od tog vremena, kada god bi izašla neka nova Sijarićeva knjiga, Ivo Andrić bi uvek poslao po neko pismo sa par reči podrške, komentarom i ocenom. “Onako ćutljiv, usamljen i izbirljiv, Andrić je od malobrojnih ljudi sa kojim je želeo da se druži eto izdvojio tu, kako ga ponekad nazivaju – ‘arhaičnu pričalicu’ – Ćamila Sijarića.”⁴

U arhivu Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu sačuvana su dva telegrama i sedam razglednica koje je Sijarić uputio Andriću. Godine 1955, kada je Sijarić dobio prvu nagradu na konkursu izdavačkog preduzeća Narodna prosvjeta, istog dana o tome obavještava Andrića telegramom: “Na konkursu Prosvjete dobio sam prvu nagradu. S poštovanjem Ćamil Sijarić.”⁵

¹ Obrazloženje se čuva u Andrićevoj zadužbini.

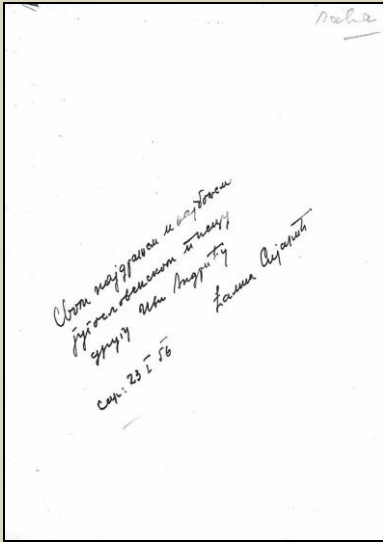
² Milan Lalić, *Na bistrim izvorima*, Večernje novosti, Zadužbina Ive Andrića, Centar za dokumentaciju, inv. br. 43.

³ Stevan Stanić, *Miris starog sena*, NIN, 18. oktobar 1981, Beograd, str. 32.

⁴ Isto, str. 33.

⁵ Arhiv SANU, 4064, br. 1.

Može se pretpostaviti da je Sijariću ova nagrada bila veoma važna i da mu je bilo stalo da tu vest Andrić sazna od nje ga lično, pa je požurio da pošalje telegram pre nego što je objave mediji. Godine 1956, kada je objavljen roman *Bihorci*, Sijarić Andriću iz Sarajeva šalje primerak knjige sa posvetom: “Svom najdražem i najboljem jugoslovenskom piscu drugu Ivi Andriću / Sar: 23 I 56 Ćamil Sijarić.”⁶

Posveta na primjerku romana *Bihorci* koji je Sijarić poklonio Andriću

Iz Sofije se Sijarić javio Andriću razglednicom, sa datumom 21. decembar 1957, na čijoj je poledini crkva Aleksandra Nevskog: “Poštovani družo Andriću, / ovde u Sofiji svi se za Vas interesuju, a ja im sa uživanjem pričam. Primite srdačan pozdrav.”⁷

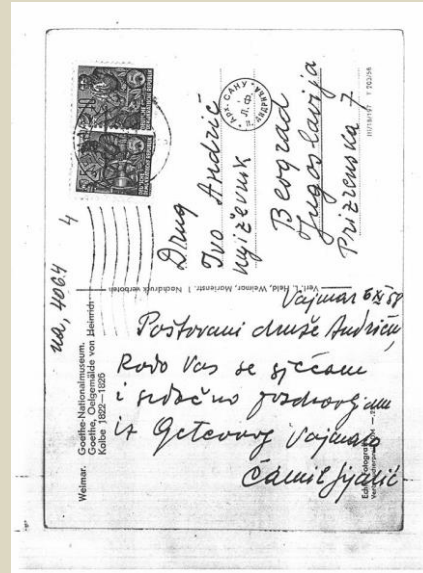
Iz Vajmara u Nemačkoj Sijarić se 6. novembra 1958. takođe javlja razglednicom, na čijoj je poledini Geteov portret: “Poštovani družo Andriću, / Rado Vas se sjećam i srdačno pozdravljam iz Geteovog Vajmara / Ćamil Sijarić.”⁸

Nakon toga se javlja iz Kruševca 27. oktobra 1963. (na poledini je Crkva Lazarica):

“Mnogopoštovani družo Andriću, hoću prvo da Vas pozdravam odavde iz Kruševca, a zatim da Vas izvijestim da sam s one večere morao hitno da odem do mog prijatelja Musića⁹, invalida, da mu pomognem kod nekih drugova oko njegove invalidnine, gdje sam se zadržao pa Vas molim da mi ne zamjerite. Primite moj pozdrav Ćamil Sijarić.”¹⁰ Sijarić je bio poznat po plemenitosti i želji da pomogne drugima, što se iz teksta ove razglednice može primetiti. Postoje svedočanstva da je na sličan način kao i svom prijatelju Musiću pomagao mnogima kojima je pomoć bila potrebna.

Osim navedenih, u arhivu SANU čuvaju se još tri razglednice koje je Sijarić poslao Andriću za Novu godinu – 1972. i 1974. godine, a na jednoj razglednici godina nije navedena. Posebno je interesantan telegram u kome Sijarić Andriću izjavljuje saučešće, poslat 25. marta 1968, jedan dan nakon smrti Andrićeve supruge Milice Babić-Andrić.¹¹

Sijarić i Andrić se svakako nisu slučajno dopisivali i bili u kontaktu, već je među njima postojala bliskost i sličnost. Sam je Sijarić, opisujući Andrićev uticaj na svoje stvaralaštvo, kada je primao nagradu, govorio o svom zavičaju, u kom se seljački život gotovo petrificirao: “Samouki zidari, koje tamo zovu dunderima, zidali su po tim selima kuće. Gledao sam ih kako s torbom o ramenu i sječivima u njoj prolaze kroz selo. Na svakoj kući pokraj koje bi prošli, ti zidari su zagledali kako je neko izdao zid, kakve je ‘čošnike’ izdao. Pa će tako, ili drugačije, i sami zidati. Kad sam kasnije čitao Andrićeve pripovetke, ja

Razglednica kojom se Sijarić javio Andriću iz Njemačke

sam bio kao jedan od tih zidara: zagledao sam kakve je to – na tim svojim građevinama – Andrić udarao ‘čošnike’, to jest zagledao sam njegovu ‘ruku’. To što su njegovi izvjesni likovi ličili na ljude iz mog kraja, podstaklo je u meni osjećaj da bih i sam – kad bih uzeo da pišem – mogao nekoliko takvih likova da opišem.”¹²

Koliko je Ćamil Sijarić voleo svoj zavičaj, koliko je bio nadahnut i fasciniran njime, primećuje se u svakom njegovom delu. “Nema svaki pisac takav zavičaj kakav ja imam”, govorio je, “sav miriše svojim mirisom.”¹³ Sijarić je tako puno voleo i ljude iz svog zavičaja i održavao kontakt s njima. U ličnom arhivu Ismeta Rebronje¹⁴ sačuvano je sedam pisama i tri razglednice za Novu godinu koje mu je Sijarić poslao, kao i jedno pismo koje je Ćamil poslao svom rođaku Muhidinu Sijariću. Sa Rebronjom je Sijarić bio blizak i imao prijateljski odnos, što se vidi i iz pisama koja mu je slao. Za razliku od pisama Andriću, gde pre svog potpisa uvek odaje duboko poštovanje, u pismima Rebronji Sijarić se potpisuje mnogo prisnije: “tvoj Ćamil” ili samo “tvoj Ć.”

⁶ *Bihoci*, primerak koji se čuva u Muzeju Ive Andrića, IAB IV-605.

⁷ Arhiv SANU, 4064, br. 1.

⁸ Arhiv SANU, 4064, br. 4.

⁹ Mule Musić (1913–2004), Sijarićev prijatelj sa kojim je zajedno učio u Velikoj medresi i kasnije na Pravnom fakultetu. Objavio je dve zbirke proze. Bio je zarobljenik zloglasnog logora Dahau, gde su na njemu vršeni vivo eksperimenti, zbog čega je bio slep.

¹⁰ Arhiv SANU, 4064, br. 6.

¹¹ Arhiv SANU, 4064, br. 5.

¹² M. L., *Ćamilu Sijariću uručena Andrićeva nagrada*, Večernje novosti, datum nepoznat.

¹³ Stevan Stanić, *Miris starog sena*, NIN, 18. oktobar 1981, Beograd, str. 34.

¹⁴ Sa Sijarićem se sreo 1967. i od tada su bili prijatelji.

Ćamil Sijarić i Ismet Rebronja

Poznato je da je Sijarić bio perfekcionista i da je puno polagao na tehničko uređenje knjiga. Zato se često dešavalo da zbog grešaka vraća knjige na štampu.

Sadržina pisama je uglavnom vezana za dogovore oko Rebronjinih tekstova i plaćanja honorara. Nekada pre objavljivanja podržava i komentariše njegovu poeziju i tekstove, kao naprimer u pismu od 19. avgusta 1977. godine: “Dragi Ismete, / Pročitao sam o onima što jedu – i onome što mu je glava na jednom a tijelo na drugom kontinentu; dobro si to napisao.”¹⁵ U drugom pismu koje nema datum kaže: “Pročitao sam ti u Bratstvu onu literarnu sliku – koju bi mogao da razradiš, o onoj dvojici i djevojci.”

U pismima se često šali na način koji je karakterističan za ljude bihorskog kraja i koji je možda samo njima i razumljiv, a u tim njegovim šalama oseća se velika ljubav prema zavičaju i nostalgija za njim, za koju zna da je i Rebronja oseća i razume, pa u pismu od 1. januara 1985. kaže: “Pišeš mi da si bolestan, ne daj se, napij se vode sa Jankovca¹⁶ pa će te burezi proći; pašom kao Ahmed¹⁷ ne možeš postati sem da odeš u Siriju, ali tamo su kuće od blata pa ti je bolje da sjediš u Pazaru i odeš hećimu da ti da ilač za tu tvoju boljku.”

Bliskost Sijarića sa Rebronjom vidi se i iz toga što očekuju da kada jednome izađe knjiga, ovaj drugi bude među prvima koji će je dobiti, pa Sijarić 1. februara 1985. piše: “Dragi Ile, nemoj da se ljutiš zbog toga što ti do danas nisam poslao novu zbirku pripovjeda-ka, ona je tek izašla, jer sam je vraćao zbog ranijih loših korica. Kako bih mogao tebe zaboraviti!” Poznato je da je Sijarić bio perfekcionista i da je puno polagao na tehničko uređenje knjiga. Zato se često dešavalo da zbog grešaka vraća knjige na štampu.

17. januara 1978. Rebronji piše: “Drago mi je što će ti izaći zbirka; neka je dobijem dok je vruća.” Sijarić se uvek radovao uspehu svojih prijatelja, pa tako u pismu od 17. januara 1978. u postskriptumu kaže: “Na Pazar sam se uželio. Ejubu¹⁸ sam čestitao doktorat; donekle sam i ja sa njim doktorirao!”

Novi Pazar, u kome je Rebronja živeo za vreme njihovog dopisivanja, Sijarić je voleo da posećuje. Osamdesetih godina, kada je pisao i objavljivao mnogo značajnih dela, bio je čest gost Novog Pazara. Nekad je o trošku opštine boravio i po mesec dana u hotelu, gde je napisao deo romana *Carska vojska*. Komentarom “na Pazar sam se uželio” verovatno je hteo da najavi svoju skoriju posetu ili da kaže da bi voleo da ga ubrzo pozovu.

Iz još jednog pisma se vidi da je Sijarić ljude iz svog

kraja voleo, brinuo o njima i pomagao im. To je pismo od 9. novembra 1987. upućeno Muhidinu Sijariću, direktoru osnovne škole u selu Godijevu, u kom govori: “Danas sam poslao pismo Selmanu Mucoviću¹⁹ i zamolio ga da vam izradi plan za ambulantu. Pismo ti dostavljam da ti i predsjednik Mjesne zajednice vidite šta sam mu pisao. Vjerujem da će Selman to učiniti, a dobro bi bilo da ga i vi sa vaše strane zamolite kako bi stvar bila sigurna. Nemojte stati sa onim o čemu smo se ljetos dogovorili. Za neuspjeh svi biste skupa snosili odgovornost. Ukoliko ja mogu da vam pomognem, obratite mi se i sve ću sa svoje strane učiniti.” Iz ovog pisma vidi se da Sijarić svoj zavičaj nikad nije zaboravljao i da je bio u toku sa svim što se tamo dešavalo.

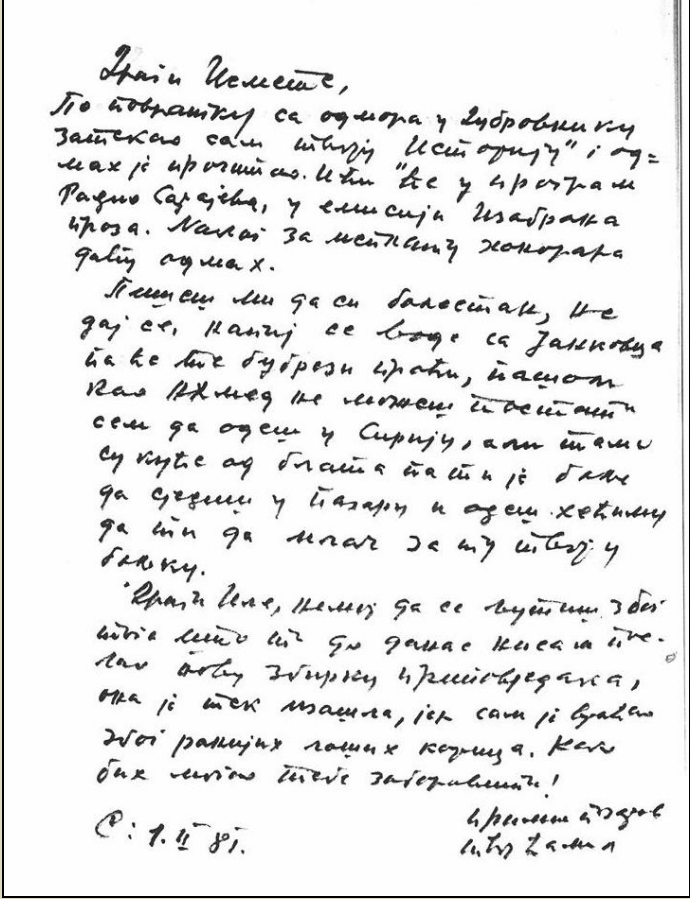
¹⁵ Odnosi se na Rebronjiniu priču o dervišu Hasan Babi o kome postoji legenda da je poginuo u Maroku pa je bez glave došao u Novi Pazar, gde se sada nalazi njegov grob.

¹⁶ Jedna od jakih, studenih voda u Bihoru, koju je Sijarić voleo i obilazio tokom poseta zavičaju.

¹⁷ Odnosi se na priču o Ahmed-paši Džaziru s početka XIX veka, koji je bosanskog porekla. Kao mladi čobanin pobjegao je od kuće, postao namesnik Palestine, odmetnuo se od turske vlasti. Pobedio je Napoleona.

¹⁸ Odnosi se na Ejupa Mušovića, koji je doktorirao tezom “Etnički procesi stanovništva i etnički procesi Novog Pazara” na Filozofskom fakultetu u Beogradu kod mentora etnologa Petra Vlahovića.

¹⁹ Selman Mucević, arhitekta iz Bijelog Polja.

Do sada neobjavljeno Sijarićevo pismo Ismetu Rebronji

Ćamil Sijarić je bio u kontaktu sa puno pisaca u SFRJ. Najverovatnije su sačuvana propratna pisma časopisima kada im je slao tekstove za objavljivanje jer je mnogim časopisima uređivao kulturne rubrike. Jedno od poslednjih pisama koja je poslao svakako je pismo glavnom uredniku časopisa *Ovdje*, Radojici Boškoviću. Pismo je Sijarić napisao 9. novembra 1989. godine, nepunih mesec dana pre nego što je izgubio život. Zajedno sa pismom, uredniku Boškoviću šalje pesme za koje kaže da nisu objavljene. S obzirom da je neposredno pre toga izašla Sijarićeva zbirka pesama *Lirika*, ove neobjavljene pesme koje je po-

slao časopisu *Ovdje* verovatno su pisane pred kraj njegovog života. Inače, poznato je da je poeziju najviše pisao poslednjih godina. Zajedno sa pismom, pesme su objavljene u istom časopisu za novembar – decembar 1989, a kasnije i u posthumno objavljenoj zbirki *Koliba na nebu*.

Sijarićeva arhiva nalazi se kod njegove porodice u Sarajevu. Prema rečima njegove kćerke Olane Sijarić, profesorice na Muzičkoj akademiji u Sarajevu, u njegovoj zaostavštini se nalazi jedan neobjavljen roman čijih je prvih dvadeset i sedam stranica prekucano pisaćom mašinom, a ostale su pisane rukom. Osnovna tema

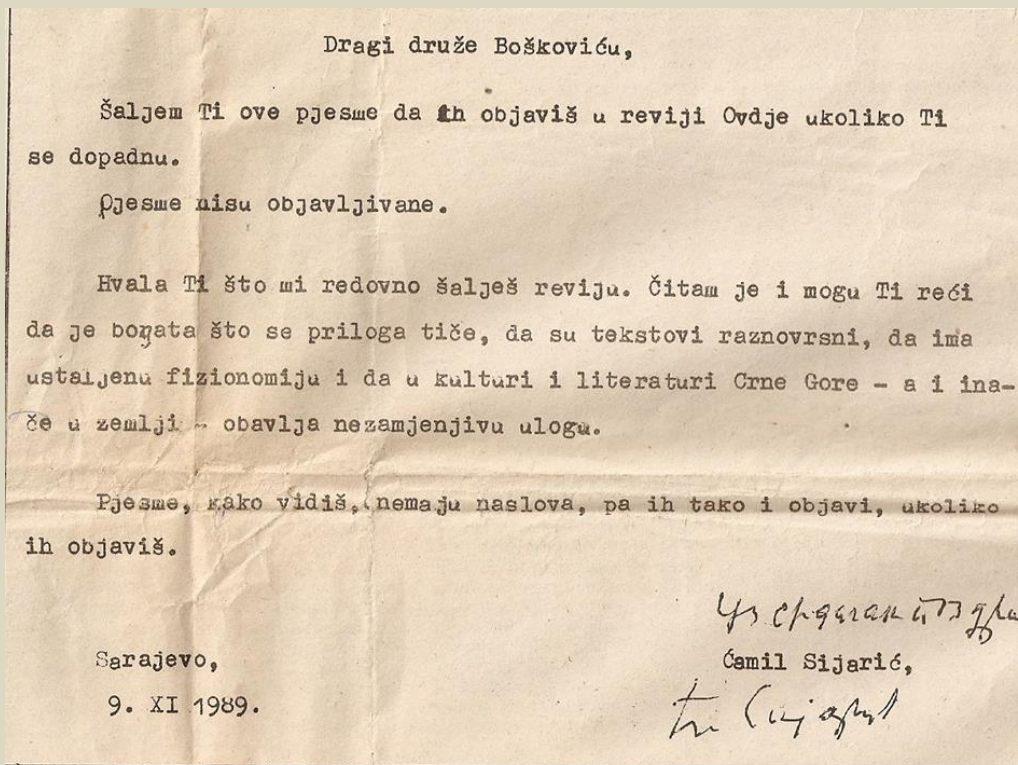
tog romana je život kralja Radoslava, koji je kovao prvi novac, a kada je ostao bez vlasti, zamonašio se, pa je taj isti svoj novac skupljao od darodavaca.²⁰

Sijarić je imao puno prijatelja, voleo je puno da priča i puno da piše. Dopisivao se sa mnogima, a nobelovac Ivo Andrić je verovatno najznačajnija ličnost sa kojom je bio u prepisci. U arhivu SANU čuva se deo te prepiske, a puno značajnih pisama se nalazi u neotvorenom ličnom arhivu Ćamila Sijarića. Mnoga Sijarićeva pisma se nalaze u privatnim arhivama njegovih poznanika i saradnika, ali su ona za sada uglavnom nedostupna. ■

²⁰ LJ. Matović, *Piscu su potrebna tri života i tri talenta*, posthumno objavljen intervju sa Ć. Sijarićem, u: *Glas Polimlja*, 15. 12. 1989, Prijepolje.

Ćamil Sijarić i Ivo Andrić

Pismo Sijarića Radojici Boškoviću poslato neposredno pred Sijarićevu smrt, uz posljednje Sijarićeve napisane pjesme

Nadija Rebronja (Novi Pazar, 1982) pjesnikinja je, književna kritičarka, doktorandica nauke o književnosti i asistentica na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru. Nagrađivana je za poeziju i književnu kritiku. Autorica je knjiga *Ples morima* (poezija, 2008), *Derviš ili čovek, život i smrt. Religijski podtekst romana Derviš i smrt Meše Selimovića* (naučna studija, 2010) i *Alfa, Alef, Elif* (izbor iz poezije na španskom jeziku, 2011).

U Sijarićevoj zaostavštini nalazi se jedan neobjavljen roman, čijih je prvih dvadeset i sedam stranica prekucano pisaćom mašinom, a ostale su pisane rukom. Osnovna tema tog romana je život kralja Radoslava, koji je kovao prvi novac, a kada je ostao bez vlasti, zamonašio se, pa je taj isti svoj novac skupljao od darodavaca.

Sead HUSIĆ

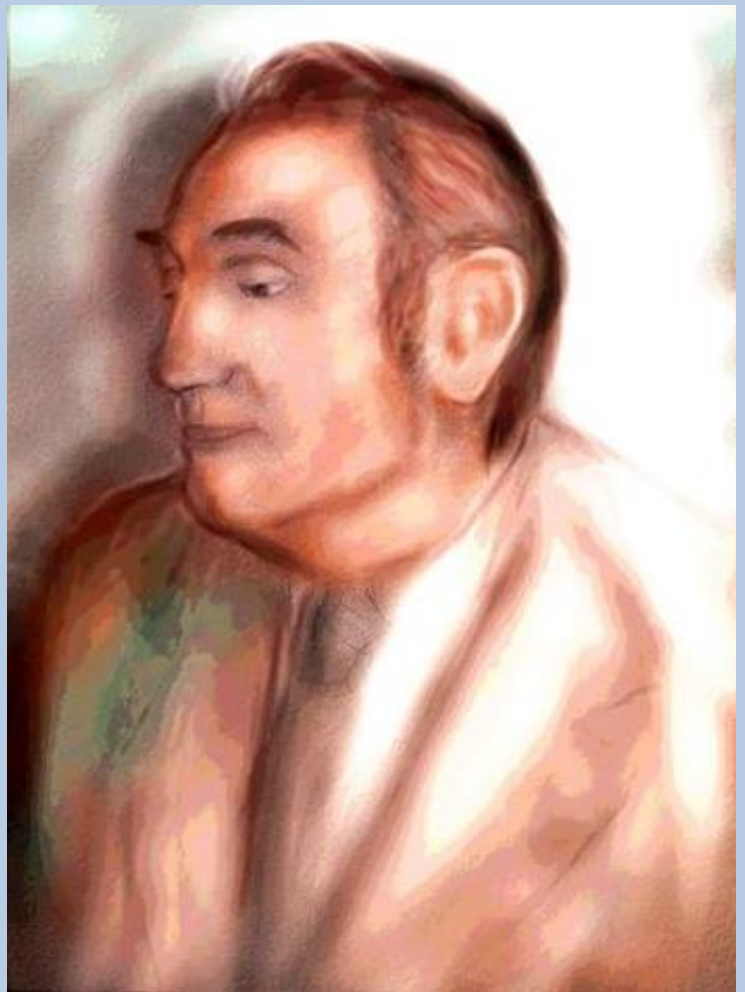
Procesualnost svijeta u Sijarićevoj priči *Koza*

U priči *Koza* Ćamila Sijarića jedna od tri koze “nekog Bajrama iz Mioča” završila je na miočkim stijenama, na uskom putu na rubu litice, ne mogavši se više okrenuti i vratiti. Nakon toga se u priči prikazuje jedna dijaloška slika Miočana koji su došli vidjeti i to čudo – kozu, koja biva razlogom da se ljudi okupe i započnu razgovor. Sijarić, gradeći priču oko koze, sve vrijeme pokazuje i socijalnu sliku onoga čija koza je “zarobljena” u stijenama. Naime, nakon što se pročulo za kozu, pod stijene su počeli dolaziti i oni ljudi koji obično ne dolaze onima sa manje koza, a Bajram, čija je koza u središtu stvari, imao ih je samo tri, što nije dovoljno da se bude među onima kojima se često ide u kuću. Bajram je, piše Sijarić, smatrao da je od izuzetnoga značaja što su ljudi došli da vide njegovu kozu. Uvidjevši položaj u kojem se koza nalazi, Miočani su otpočeli razgovor. Prije svega, govorilo se o greškama. Usaglasili su se da i koze i ljudi mogu podjednako pogriješiti. Pozicija koze na visokim stijenama usmjerava razgovor prema zaključku da sve što živi na kraju ipak propada. Sve vrijeme Bajramu je drago što je njegova koza dovela do toga da ljudi počnu govoriti mudro i o sudbini ljudi toga

kraja i o sudbini koza. Na kraju priče, one kojom se progovara o ljudskim sudbinama, ali ne i priče koju pripovjedač kazuje, “cijela kuća Bajramova” ostaje sama u tom mraku, gdje su se na koncu samo još čule ptice grabljivice.

Ova je pripovijetka od onih kojim Sijarić propituje zavičaj i donosi nam jednu priču punu tjeskobe. To je pozicija koja

čovjeka određuje kao što i sam krš određuje kozu, čiji je put jedna životna situacija... Sijarićeva priča postaje alegorijom onda kada se sudbine ljudi mijesaju sa sudbinom koze. Sijarićevo pripovijedanje o škrtom pejzažu, kršu i kozi koja je zarobljena briše granice realnoga. Koza, ptice i ljudi dijele škrtošću zavičaja onda kada ih on “primora” da ga ili napuste

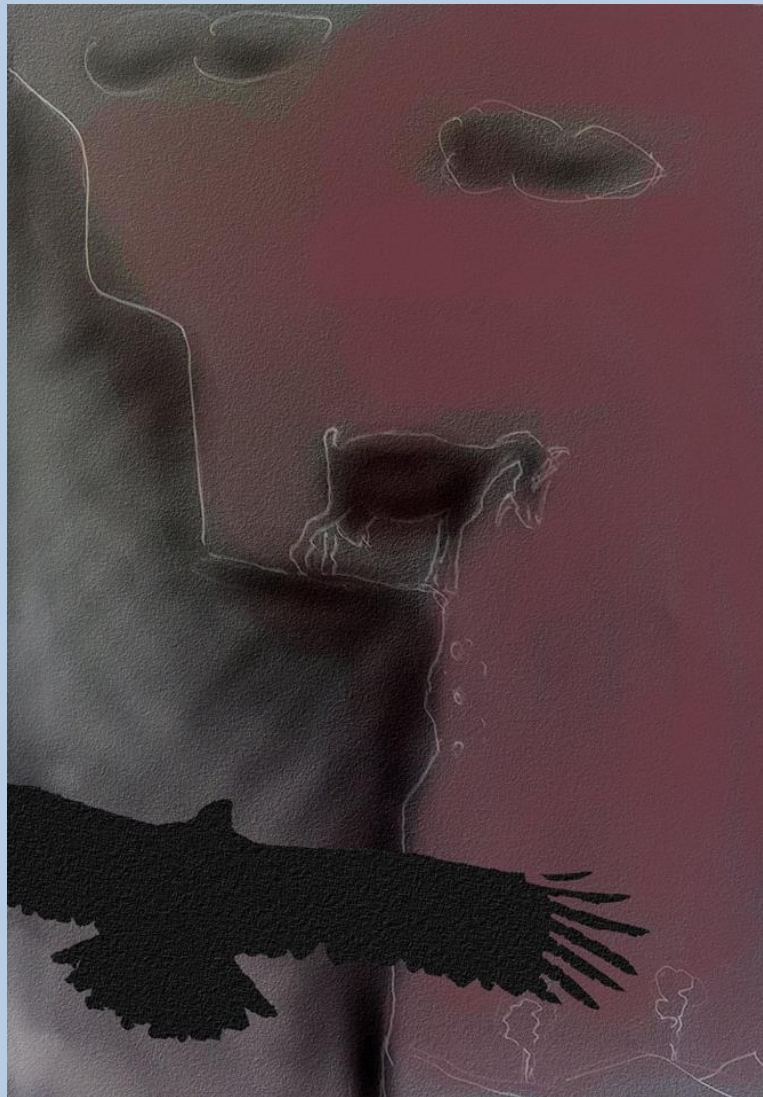
Autor ilustracije
Suad Velić
E-mail
velicsuad@hotmail.com
 Radionica s pisatju
mašinu i crtatji pribor

ili da, ućahureni zavičajem, bivaju u potpunosti okamenjeni sudbinom kao karakterom. Drugim riječima, u najširem smislu Sijarić ovom pričom o kozi govori o procesualnosti svijeta gdje zavičajnost biva alegorična. Model Sijarićeve priče pretače se u sliku svijeta koji je procesualan u onoj mjeri u kojoj može biti avanturom, tjeskobom, tvrđavom. Takav model svijeta jeste onaj u kojem je individualnost subjektivizirana dotle da je postala objektom. Može se kazati da pomjeranje granica jeste *antijunački* čin, ili, ako hoćemo, čin koji zatečenošću svijetom biva unaprijed svršen. Čin kojim se društvo oblikuje do granice. Granica biva i poraz i pobjeda na dva plana. Koza u simboličkom poretku strada na isti način na koji se njezin gazda Bajram raduje. Istina, ovo nije radovanje zbog gubitka kože niti bi takvo što bilo moguće u svijetu u kojem materijalna slika biva stvar prestiža. Bajramovo radovanje biva potaknuto time što je sada njegov položaj i njegova koza postala razlogom humaniziranja dehumaniziranoga svijeta. Mještani bogatiji od Bajrama došli su da vide njegovu zalutalu kozu, koja se pokazuje kao granica jednoga svijeta – zavičaja i postaje u govoru ljudi “duh” zavičaja, i to onaj koji se realizira na stradalnički način. Realizacija u takvom poretku ima nečega humanoga. Koza kao kolateral, nikako društveni, nego porodični, jeste sada humanizirana po onim konceptima kojim se njezino stradavanje mjeri govorom Miočana. Njihov odnos prema kozi “istovjetan” je priči koju govore o ljudima, koji na ovaj ili onaj način stra-

daju, ili, u boljem slučaju, prema logici sreće i uspijevaju. Sijarićeve priča kroz dijalog Miočana humanizira život dotle da govor, sjećanje, biva zajednički imenilac onih koji i stradavaju i onih koji o njima govore. Zapravo, procesualnost Sijarićeve zavičaja ogleda se u materijalnim deskripcijama gdje krš, litice i sama logika puta kao egzistencijalnoga moranja, postaju topos jedne univerzalne priče. Priče o egzistenciji i izdvojenosti onih koji po mjerilima “zavičaja” nisu legitimni da budu dio elitizirana društva. Koza se pokazuje kao mjesto

na kojem se logika puta, dolazeći u dodir sa škrtošću zavičaja, ostvaruje stradalničkim činom. Taj zavičaj i procesualnost mikrosvijeta Sijarić dovodi u vezu sa onima koji su zavičaj napustili. Njegovo pripovijedanje o kozi i zavičaju, s jedne strane, i Bajramovoj porodici, s druge, jeste jedna univerzalna priča. Tačnije, Sijarić, na kraju, koristeći se sinegdohom, poziciju doma involvira u poziciju svijeta. Pozicija *svijeta* biva utemeljena na kulturološkim, socijalnim, tj. klasnim razlikama gdje je Bajramova porodica dovedena do egzistencijalnoga ruba. ■

Sead Husić (1986) profesor je bosanskoga jezika i književnosti. Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Tuzli 2010. godine. Do sada je poeziju i književnu kritiku objavljivao u *Životu*, *Motrištima* i *Beharu*. Autor je nekoliko neobjavljenih pjesničkih zbirki.

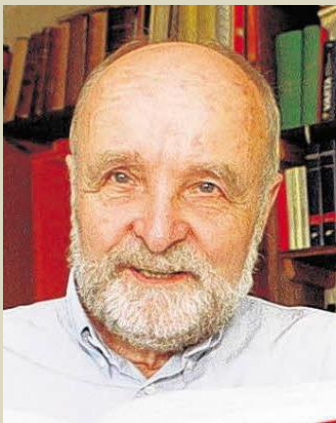
Ilustracija: Suad Velić

Za *Lingvazin* govori
Ulrich ENGEL

Pitanja
Halid BULIĆ

Prijevod
Meliha HRUSTIĆ

Gramatika zavisnosti uvijek će imati svoje mjesto u lingvistici

Prof. Ulrich Engel

• **Lingvazin:** Gospodine Engel, dugo se bavite gramatikom i poznati ste kao jedan od najutjecajnijih predstavnika *gramatike zavisnosti*. Šta vas je navelo da jezičkoj strukturi pristupate na način koji predviđa ta teorija, a ne neka druga? U čemu su njene prednosti?

U. E.: Mnogima će to čudno zvučati, ali na Tesnièreu i njegovu gramatiku obratio sam pažnju u radnom kružoku “Jezik i društvo”, okupljenom oko Lea Weisgerbera. Prednost gramatike zavisnosti i danas vidim u tome što ona ne koristi *rules of rewriting*, dakle ne pokušava da objasni jezičke izraze (većinom rečenice) tako što jedan te isti izraz prikazuje uvijek iznova i sve detaljnije. To radi konstituentna gramatika. Nasuprot tome, gramatika zavisnosti kakvu ja zastupam polazi od jezičkog stanja koje treba opisati, dakle uglavnom od riječi i stavlja ih u vezu po njihovom pojavljivanju: ako imaš određenu riječ, moraš računati i sa drugim djelimičnim izrazima.

• **Lingvazin:** Gramatika zavisnosti postaje sve popularniji pristup opisu strukture rečenice u bosanskohercegovačkoj lingvistici. O tome svjedoči velik broj novih knjiga, radova i disertacija koje se zasnivaju na toj teoriji. Može li se pretpostaviti kakav će biti budući razvoj gramatike zavisnosti u Njemačkoj, Evropi, svijetu? Kakvi su njeni izgledi?

U. E.: Neću glumiti proroka. Ali mislim da će gramatika zavisnosti, ovakva kakva je danas, uvijek imati svoje mjesto u lingvistici.

• **Lingvazin:** Smatrate li danas da gramatika zavisnosti ima nekih nedostataka u odnosu na druge gramatičke teorije? Biste li možda promijenili nešto u svom pristupu opisivanju rečenične strukture?

U. E.: Svaka teorija ima nedostataka. No, ne smatram da DVG (*Dependenzverbgrammatik* ‘/glagolska/ gramatika zavisnosti’) ima većih nedostataka u odnosu na druge teorije. Ali činjenica da se već pola stoljeća neprestano radi na ovoj teoriji i da ne prezamo od promjena daje dovoljan odgovor na vaše pitanje. U novije vrijeme je, naprimjer, predstavljanje subjekta u DVG-u radikalno nanovo formulirano. Druge se izmjene mogu pronaći kod ostalih dopuna, kod opisa rečenične negacije itd. Bit će potrebne i druge promjene – ali zašto ne?

• **Lingvazin:** Osim što ste doprinijeli opisu njemačkog jezika i valencije riječi u njemačkom, radili ste i na mnogo kontrastivnih projekata i tako sudjelovali u zbližavanju njemačkog s drugim jezicima. Šta nam možete reći o tome? Naročito nas zanimaju projekti koji se tiču bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika.

U. E.: Do kontrastivnih gramatika nisam došao sam, nego prije iz političkih razloga. Ured za rad sa strancima nastojao je, potaknut novom orijentacijom njemačke vanjske politike s kraja šezdesetih godina, promicati nastavu njemačkog jezika u svim zemljama s kojima su već postojale veze ili su se gradile nove

Miloje Djordjević - Ulrich Engel

Wörterbuch zur Verbalenz
Deutsch-
Bosnisch/Kroatisch/Serbisch

veze, a smatrali su da je za to svrsishodna solidna lingvistička podloga. Tako je Institutu za njemački jezik, čiji sam direktor tada bio, dodijeljen zadatak da napravi kontrastivne gramatike, najprije njemačko-francusku, potom njemačko-poljsku i njemačko-srpskohrvatsku; interes je postojao i za njemačko-japansku gramatiku. Kuratorij Instituta – to je neka vrsta nadzornog odbora – meni je povjerio vođenje kontrastivnih istraživanja.

Ne mogu do detalja opisati zašto su ovi planovi samo djelimično realizirani, zašto su na mjesto prvobitno planiranih gramatika došle druge stvari itd. U svakom slučaju, na kraju je u Institutu za njemački jezik napravljeno šest kontrastivnih gramatika, naime: njemačko-francuska, njemačko-srpskohrvatska, njemačko-španska, njemačko-rumunska, njemačko-poljska kao i bitni prilozi njemačko-japanskoj gramatici. Od ovih gramatika tri su nastale pod mojim vođstvom, a njemačko-španska u uskoj saradnji sa mnom.

Danas sam sretan što sam morao proći kroz ove prvobitno čak neželjene projekte. Pri tome sam puno naučio o njemačkom, a naravno i o kontrastiranim jezicima, prije svega o principima kontrastiranja.

• **Lingvazin:** Vi ste također zaslužni i za prijevod knjige Luciena Tesnière *Osnove strukturalne sintakse s francuskog na njemački jezik. Šta možete reći o tom iskustvu? Šta Vas je motiviralo za to i šta ste time postigli? Kakav Vam je današnji stav o Tesnièreu i njegovu djelu?*

U. E.: Još otkad sam čuo za Tesnière, htio sam ga i pročitati, ali niti kao doktorand niti kao nastavnik nisam nalazio vremena da prođem kroz 664 stranice te knjige. Ali onda sam u jesen 1965. morao u bolnicu i tu sam pročitao knjigu do posljednje stranice. Prijevod sam napravio 15 godina kasnije, jer je bilo uočljivo da njemački lingvisti pišu o gramatici valentnosti, a da očigledno nisu pročitali Tesnière ili ne poznaju njegov rad – vjerovatno zato što ne znaju francuski. Prijevod je odavno rasprodat, posljednje je primjerke izdavačka kuća podijelila. A ako me pitate šta sam time postigao – tu ću se suzdržati od odgovora. No, sigurno je da Tesnière važi, takoreći, za oca gramatike zavisnosti i valentnosti, i to za sva vremena.

• **Lingvazin:** Jedan od Vaših doprinosa gramatičkom opisu njemačkog jezika jeste i filter za podjelu riječi na vrste. Možete li ukratko objasniti taj postupak i komentirati njegove rezultate? Jeste li zadovoljni rezultatima koji se postignu primjenom te metode? Je li Vaš filter pogodan za primjenu prilikom razvrstavanja riječi u svakom jeziku?

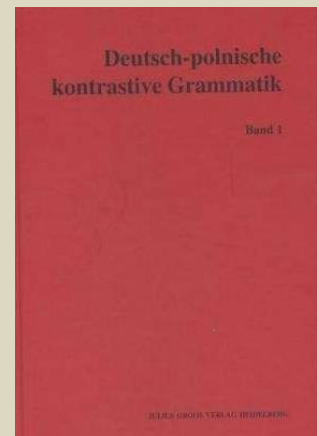
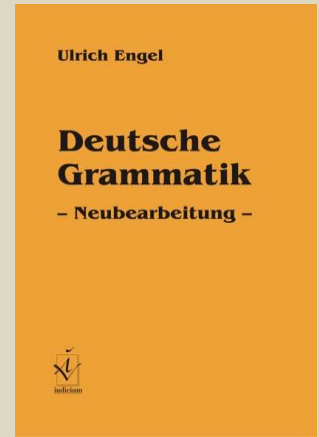
U. E.: Polazimo od leksičkih elemenata pod kojima podrazumijevamo sve što se u pisanom jeziku može pojaviti između dva prazna prostora. Filteri nisu ništa drugo nego pitanja koja se postavljaju na ovaj element, naprimjer, “Može li riječ odgovarati na da/ne pitanja?” Ovaj je postupak primjenljiv kako na srpski tako i na druge jezike, naprimjer na poljski. Ubijeden sam da se ovaj filter može primijeniti na sve jezike svijeta. Naravno, pitanja se moraju preispitati za svaki jezik i djelimično nanovo formulirati.

• **Lingvazin:** Jeste li se bavili dijalektima njemačkog jezika ili njegovim varijantama koje se koriste u Austriji i Švicarskoj? Koliko ste uzimali u obzir materijal iz tih idioma kad ste pisali Vaša djela?

U. E.: Ja sam svoj doktorat (1954) pisao o problemima švapskog dijalekta. Međutim, u svojim sam knjigama osobenosti ovih dijalekata samo djelimično uzimao u obzir, recimo onda kada se one u standardnom jeziku još uvijek pojavljuju, kao recimo kod perfekta određenih glagola kretanja (*sie ist / hat geschwommen*).

• **Lingvazin:** Kakav je Vaš stav o purizmu? Šta mislite koliko puristička nastojanja mogu biti uspješna?

U. E.: Prvo: ne smatram da sam purista. Drugo: tamo gdje za istu stvar ili isti sadržaj postoji njemačka riječ, treba je i upotrebljavati, a ne birati riječ iz stranog jezika. Međutim, ovo pravilo ima ograničenja u određenim stručnim oblastima kao što su elektronski informacijski sistemi. Ovdje će pokušaji uvođenja njemačke riječi imati malo odjeka. Tako se, naprimjer, *PC* već odavno odomaćio, dok *Rechner* (računar) koriste samo stručnjaci.

Ulrich Engel poznati je njemački lingvist. Autor je više gramatika njemačkog jezika, kontrastivnih gramatika u kojima je jedan od kontrastiranih jezika njemački te više rječnika valencije. Bio je direktor Instituta za njemački jezik u Mannheimu. Profesor je emeritus Univerziteta u Bonnu.

No, mora se reći da su pokušaji uvođenja njemačkih riječi u periodu od 16. do 18. stoljeća imali djelimično dalekosežne i korisne posljedice za kasniji njemački jezik; teško razumljive kovanice nisu preživjele.

• **Lingvazin:** Postoje li izražena puristička nastojanja u Njemačkoj? Ako postoje, koje ih institucije provode i kojim sredstvima?

U. E.: Kod nas ne postoje zvanično nadležne institucije za to. De facto se Društvo za njemački jezik u Wiesbadenu bavi i problemom opterećenja stranim utjecajima, a to društvo i njegove umjerene prijedloge podržava i politika. Znatno je oštrije Udruženje za njemački jezik, koje je osnovano 1997. godine. Koliko znam, ovo se udruženje u znatnoj mjeri finansira članarinama.

• **Lingvazin:** Koliki je po Vašem mišljenju značaj *standardnog jezika* za razvoj i opstanak nekog jezika, kao i za zajednicu koja se njime koristi u cjelini?

U. E.: Ovdje treba praviti razliku. U srednjem vijeku pa sve do 20. stoljeća njemački su dijalekti imali značajnu ulogu, a standardni je jezik igrao bitnu ulogu u pismenoj komunikaciji. Danas, u vremenu povećane mobilnosti, značaj dijalekata prilično se brzo smanjuje, svako se trudi da govori *Hochdeutsch*. Uprkos tome, ni u prošlim stoljećima – Walther von der Vogelweide je govorio o *tiuschen zunge* – opstanak njemačkog jezika nikada nije došao u pitanje.

• **Lingvazin:** Koje su institucije zadužene za standardizaciju njemačkog jezika?

U. E.: Standardizacija njemačkog jezika sprovodi se gotovo automatski. Mladi ljudi manje poznaju dijalekte nego stariji. To je povezano, kako sam rekao, s povećanom mobilnosti, koja odvodi švapske inženjere u Berlin, a nastavnike iz Južnog Hessena u Rheinland. Ne postoje zvanično legitime nadležne institucije. Redakcija *Dudena* smatra se odgovornom za standardni njemački i to je priznato i među njemačkim stanov-

ništvom, a i u inozemstvu. Pored *Dudena*, odnedavno je na scenu stupio i *Wahrig*. Oba su ova djela pravopisni rječnici i svojim preporukama doprinose standardizaciji njemačkog jezika.

• **Lingvazin:** Postoji li neki lingvist koga biste istakli kao nekoga čiji su Vas lik i djelo posebno inspirisali tokom Vaše karijere?

U. E.: Da. Na prvom ću mjestu spomenuti švicarskog lingvistu Hansa Glinza. Kod njega mi je imponiralo ne samo to što je bespoštedno uvodio novine, prije svega u svom djelu *Innere Form des Deutschen (Unutrašnji oblik njemačkog jezika)* iz 1953. godine nego i što se nije ustručavao da odbaci vlastita uvjerenja čim bi spoznao da više nisu zadovoljavajuća, a da uvede nova na njihovo mjesto. Osim toga, Hans Glinz je bio i izvrstan pedagog.

• **Lingvazin:** Želite li nešto poručiti mladim lingvistima ili onima koji to tek žele postati? Želite li im dati neki savjet?

U. E.: Trebaju doći do mene. Pitat ću ih za njihove sklonosti i onda im vjerovatno moći dati nekoliko savjeta. Nemam dobro mišljenje o općim preporukama za svakog živog. O apstraktnim pravilima da svoje zanimanje i implicirane pojave i probleme trebamo shvatati ozbiljno neću govoriti.

• **Lingvazin:** Ima li nešto što nismo pitali, a želite da govorite o tome?

U. E.: Htio bih još objasniti zašto sam se prije nekoliko godina, pored velikog broja naučnih i privatnih obaveza, upustio u projekt nove njemačko-srpske gramatike. Obrazloženje je manje lingvističke, a više sociokulturološke prirode. Centralna Evropa posmatra zemlje Balkana uvijek kao granične fenomene; one se nikada nisu uzimale zaozbiljno, nije se gledalo kako treba. To nije bilo dobro za Balkan, a nije bilo dobro ni za Evropu. Ja nisam političar, nego lingvist i radim ono što mogu. Odlukom da pišemo njemačko-srpsku kontrastivnu gramatiku, koja neće biti od koristi samo u Srbiji nego i u većini ostalih zemalja nasljednica bivše Jugoslavije, želim popraviti stvari. ■

Gramatika zavisnosti – osnovne postavke

Začetnikom gramatike zavisnosti u lingvistici danas se smatra Lucien Tesnière, koji je još 1959. godine u svom djelu *Éléments de syntaxe structurale* ustvrdio da su svi glagoli sposobni da za sebe vežu aktante i time upravljaju elementima koji će se pojaviti u rečenici. Ovakav stav predstavlja udaljavanje od tradicionalnog pristupa rečeničnoj analizi, gdje se subjekt i predikat smatraju ravnopravnim članovima. U gramatici zavisnosti, kao i kod Tesnière, subjekt je samo jedan od aktanata koje bira glagol te nema nikakvo posebno mjesto u rečeničnoj strukturi u odnosu na druge aktante. Ovakvom se raspodjelom gramatika zavisnosti bitno udaljila od drugih gramatičkih modela kao što su tradicionalna ili generativna gramatika, gdje se polazi od podjele rečenice na subjekt (nominalna fraza) i predikat (glagolska fraza).

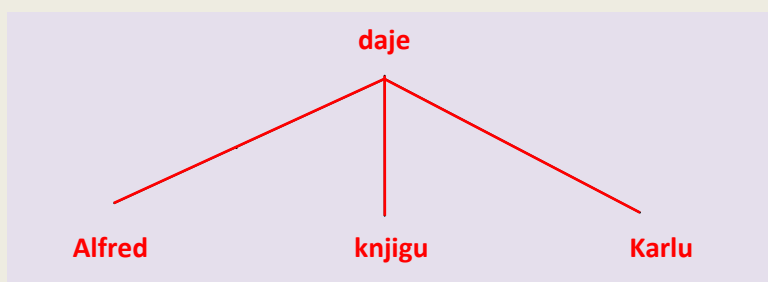
Tesnière je bio profesor lingvistike na univerzitetima u Strasbourgu i Montpellieru. Njegov je rukopis objavljen posthumno, a na prvi je odjek naišao u njemačkoj lingvistici. Ova je teorija danas najrasprostranjenija teorija u gramatičkom opisu njemačkog jezika. Gerhard Helbig bio je jedan od prvih njemačkih lingvista koji se intenzivno počeo baviti ovom teorijom i primje-

njaviti je u opisu njemačkog jezika. No, pravu primjenu Tesnièreova će knjiga ipak naći u njemačkoj lingvistici nakon Engelovog prijevoda na njemački jezik (*Grundzüge der strukturalen Syntax*). U literaturi se spominje da elementa gramatike zavisnosti ima još kod indijskog gramatičara Paninija (4. stoljeće pr.n.e.), kao i kod nekih drugih filologa tokom historije, no za nastanak i razvoj moderne gramatike zavisnosti uvijek se veže Tesnièreovo ime. Interesantno je da Tesnièreovo djelo, uprkos velikom utjecaju na evropsku lingvistiku, nije prevedeno na engleski jezik.

Sam pojam valentnosti potječe iz hemije; Tesnière, naime, poredi sposobnost glagola da za sebe veže određene aktante sa sposobnošću atoma jednog elementa da za sebe veže određeni broj atoma nekog drugog elementa, te ovu osobinu naziva valentnošću glagola. Kasnije će se za teoriju valentnosti uvesti danas češći termini *gramatika*

zavisnosti (*Dependenzverbgrammatik* ili *Abhängigkeitsgrammatik*, u novije vrijeme i samo *Satzgrammatik* ili *Verbgrammatik*). Prema Engelovom objašnjenju, ova gramatika predstavlja pokušaj da se pojavljivane određenih elemenata u rečenici, isključujući linearni red, predstavi tako da svaki element bude prezentiran samo jednom i da samo jedan element stoji na vrhu dijagrama. Viša kategorija naziva se *regens* (upravni element), niža kategorija je zavisna kategorija i naziva se *dependens*. I kod Tesnière, kao i kod drugih predstavnika ove teorije, glavni upravni element, dakle središte rečenice, čini glagol. Glagol bira svoje satelite i utječe na strukturu rečenice. Elemente ovog pristupa nalazimo i u tradicionalnoj gramatici, gdje je prepoznato da glagol na neki način određuje rečenicu. Pojmovi rekcije i tranzitivnosti svjedoče o tome.

Tesnière (1980: 93) objašnjava svoju interpretaciju zavisnosti pomoću sljedećeg dijagrama:

Lucien Tesnière

Ovaj primjer pokazuje da je glagol *dati* trovalentan. To je, prema Tesnièreu, i najviša valencija koju neki glagol može imati. Postoje i dvovalentni glagoli (*Alfred udara Karla*), dok su neki glagoli (naprimjer *spavati*) jednovalentni (*On spava*). Postoje i glagoli koji imaju nultu valentnost (*Grmi. Sijeva*), koji ne zahtijevaju nikakvu dopunu za realizaciju svog značenja.

Tesnière je uvidio i druge zakone gramatike zavisnosti, naprimjer, da sve riječi jedne rečenice čine hijerarhiju, da jedna riječ može istovremeno biti i regens i dependens, da dependens može zavisiti samo od jednog jedinog regensa itd. Naime, brzo je postalo jasno da i drugi elementi, pored glagola, imaju sposobnost valentnosti, tj. biranja određenih aktanata, prije svega pridjevi, imenice i prijedlozi.

Valentnost glagola je, dakle, osobina koja određuje koliko će dopuna glagol vezati za sebe i koje će vrste one biti:

**Denis daje mom bratu*, ali:

Denis daje mom bratu knjigu.

Na Tesnièreovu se teoriju u njemačkoj lingvistici nadovezao Gerhard Helbig. Helbig (1988) pod valentnošću podrazumijeva sposobnost glagola da otvara u rečenici prazna mjesta koja se moraju ili mogu popuniti. Ovdje Helbig uvodi bitnu dihotomiju koja će obilježiti znatan dio njegovih radova: on, naime, pravi razliku između obligatornih (ne mogu se izostaviti)

i fakultativnih (mogu se izostaviti) aktanata s jedne strane i slobodnih dodataka s druge strane. Razliku između aktanata i dodataka Helbig vidi u činjenici da su aktanti vezani za valenciju glagola, dakle njihov broj i vrsta su fiksni, dok su dodaci nevezani za glagol i mogu se pojavljivati u gotovo svakoj rečenici. Razlika između obligatornih i fakultativnih aktanata će predstavljati i osnovnu razliku u poimanju gramatike zavisnosti kod mnogih lingvista; ovu razliku uklonit će Engel tvrdnjom da ovakvu podjelu sam Tesnière nikada nije napravio, mada su svi njemački lingvisti tvrdili da se njihova teorija zasniva na Tesnièreovom modelu. Engel navodi da Tesnière nije tvrdio da su dopune obligatorne, a da se dodaci mogu izostaviti (Tesnière je rekao “dodaci su po svojoj prirodi fakultativni”). Stoga Engel u svom pristupu nije ni pravio razliku između obaveznih i fakultativnih dopuna s jedne strane i slobodnih dodataka s druge (kao što to čini Helbig), nego samo između dopuna i dodataka. Njegova definicija kaže da su rečenični članovi koji mogu zavisiti od svih elemenata jedne vrste riječi ustvari dodaci. Članovi koji zavise samo od određenih elemenata jedne vrste riječi su dopune (1994: 99). Dalje pojašnjava da ova pravila ne važe za pojedine izraze, nego za klase takvih izraza. Dakle, govorimo li o “odredbi za vrijeme”, onda je bitno da uvidimo da se svi njemački glagoli mogu spojiti sa (nekim, ne uvijek sa svim) odredbama za vrijeme. S druge strane, određene vrste dopuna mogu se vezati samo za određenu potklasu glagola, što ih čini specifičnim za tu potklasu.

Drugo objašnjenje koje Engel daje jeste da dopune i dodaci nisu ograničeni samo na oblast rečenice (i time na satelite glagola), nego dolaze i uz pridjeve, imenice, dok uz pridjeve dolaze samo dopune.

Treće se objašnjenje odnosi na obligatorne i fakultativne elemente. U komunikativnom smislu svaki se element može izostaviti, te se taj kriterij ne može primjenjivati u imanentno lingvističkoj razradi.

U svojoj teoriji Engel razlikuje jedanaest dopuna glagola, od kojih su neke poznate još iz tradicionalne gramatike (dopuna u akuzativu = objekt u akuzativu), ali su neke tipične za gramatiku zavisnosti (situativna dopuna, direktivna dopuna, verbatimna dopuna). Razrada ovih dopuna, koliko god bila interesantna, ne može biti predstavljena u ovom prikazu. Danas se gotovo sve njemačke gramatike baziraju na modelu gramatike zavisnosti. Praktičnu je primjenu ova teorija našla posebno u kontrastivnim istraživanjima, potom u leksikografskim poduhvatima, naročito pisanju rječnika, u gramatičkom opisu jezika kao i u kompjuterskoj lingvistici. ■

Meliha Hrustić profesora je njemačkog jezika na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Objavila je tri knjige i preko dvadeset naučnih radova.

Literatura

Engel, Ulrich (1994). *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin.

Helbig, Gerhard (1992). *Probleme der Valenz- und Kasustheorie*. Tübingen.

Tesnière, Lucien (1980). *Grundzüge der strukturalen Syntax* (izd. i preveo Ulrich Engel). Stuttgart.

Od Sasâ do gastarbajterâ

Adaptacija pozajmljenica nije njihovo puko preuzimanje u jezički sistem, već kompleksan proces prilagođavanja na svim nivoima jezičke realizacije.

Leksika svakog jezika može nam ispričati historiju i kulturu koju je proživjela jezička zajednica koja se tim jezikom služi. Tako je i u slučaju bosanskog jezika: u rječničkom fondu našeg jezika vidljivi su brojni utjecaji drugih jezika. Ti utjecaji najviše su vidljivi u tzv. leksičkom posuđivanju, dakle riječima koje se iz jednog jezika preuzimaju u drugi. Takve riječi lingvisti tradicionalno zovu posuđenicama (engl. loan words, njem. Lehnwörter), dok se u savremenoj lingvistici za njih upotrebljava neutralan termin transfer-ske riječi. U javnosti se pri spomenu karakteristika koje bosanski jezik, odnosno bosansko-hercegovački idiomi u cjelini, imaju u odnosu na susjedne jezike srpski i hrvatski obično spominju leksičke posuđenice iz orijentalnih jezika – turskog, arapskog i perzijskog. Ti leksemi (u literaturi se obično označavaju orijentalizmima ili turcizmima, što nije odgovarajući termin) rezultat su višestoljetne izloženosti orijentalnoj kulturi, u administrativno-političkom smislu (osmanski turski), literarnom i filozofskom (perzijski), a najprije vjerskom (arapski). Zadivljujuće je kako je upravo bosanski jezik ove orijentalizme primio u svoju leksiku, ali i adaptirao na takav način da su one postale jedan od njegovih zaštitnih znakova koje iskazima daju dodat-

nu ekspresivnu snagu: *Pobogu, jesi li uhaviz(a)o ovo što ti objašnjavam? Halalim mu sav njegov uspjeh. Ne bihuzurite me na sabahu!* – Ko izgovori ovakve rečenice u svome spontanom govoru, može se bez dileme okarakterizirati dijelom bosanske jezičke zajednice. Nisu ovi orijentalizmi, koji su se prije više stoljeća tako lijepo ugnijezdili u leksiku bosanskog jezika, strani jezički materijal niti su dokaz da je ovaj jezik tobože manje “originalan” i svoj. Svaki kompetentan lingvist zna da adaptacija pozajmljenica nije njihovo puko preuzimanje u jezički sistem, već kompleksan proces prilagođavanja na svim nivoima jezičke realizacije: od suprasegmentalnog (akcent), preko fonološkog pa sve do morfološkog i semantičkog nivoa. Tako glagoli *uhavizati*, *halaliti* i *bihuzuriti*, koje smo upotrijebili u prethodnim primjerima, nisu ni po čemu strani, osim po etimologiji njihovog leksičkog morfema. Sve ostalo je tipično bosansko – i njihova gramatika i semantika.

Nisu se, međutim, samo orijentalizmi ovako dobro uklopili u jezički sistem bosanskog jezika. Tu su i mnogobrojni grecizmi (posuđenice iz starogrčkog i novogrčkog), romanizmi (iz romanskih jezika, počevši od latinskog, preko francuskog, španskog, rumunskog itd.), ali i germanizmi (posuđenice iz germanskih jezika, odnosno njemačkog jezika).

Ostanimo kod posljednje grupe. Šta su to germanizmi i odakle oni u bosanskom jeziku? Usko terminološki gledano, germanizmi bi trebale biti sve pozajmljenice koje su u bosanski jezik ušle iz nekih germanskih jezika ili dijalekata. Danas pod germanizmom obično smatramo pozajmljenice iz njemačkog jezika. Jezičkih dodira s germanskim jezicima bilo je u našoj historiji mnogo. Za vrijeme Seobe naroda Balkanom i prostorom kojim su se kretali Slaveni tutnjali su Istočni Germani (njihova najbrojnija etnička zajednica bili su Goti) – i, zaista, u mnogim slavenskim jezicima nalazimo na riječi gotskog porijekla, naprimjer, u našem jeziku *hljeb* (od gotskog *hlaifs*, *hlaibis*), ali i u češkom ili slovačkom *chleb*. Ovi utjecaji su, međutim, pali u zaborav, a Goti su se s Balkana već u ranom srednjem vijeku odselili u sjevernu i srednju Italiju te Pirinejski poluotok.

Nakon Gota na Balkanu su se u toku 6. i 7. stoljeća naselila slavenska plemena, a već u 8. i 9. stoljeću na ovim prostorima jača franački utjecaj. Nikačko čudo, jer rastom dinastije Karolinga i krunisanjem Karla Velikog za cara Svetog rimskog carstva njegovo carstvo postalo je najjače u Evropi i dopiralo je sve do Balkanskog poluotoka. Ličnost Karla Velikog fascinira i danas, tačno 1.200 godina nakon njegove

smrti, a kako li je to moralo biti tada? Fascinacija Karlom Velikim morala je biti velika kod slavenskih naroda, jer oni njegovo ime *Karl* u svojim jezicima pretvaraju u apelativ *kralj*, *kral*, *korolj* – titulu koja označava najvećeg vladara u zemlji.

Nakon sloma Franačke države sjeverni dijelovi Balkanskog poluotoka potpadaju definitivno pod vlast bavarskih vojvoda. Germanski (sada već možemo govoriti o njemačkom) utjecaj na slovenski jezik trajao je više od 1.000 godina. U srednjovjekovnoj Bosni germanškog utjecaja nema sve do 14. stoljeća. Bosanski kraljevi tada u svoju rudom bogatu zemlju pozivaju najbolje rudare tog vremena – Sase. Porijeklo ovih rudara do danas još uvijek nije do kraja istraženo. Tako neki kažu da su Sasi u Bosnu i u Srbiju došli direktno s područja današnje Austrije, a neki, pak, da su produžili iz Transilvanije, gdje su u većem broju bili naseljeni već od 12. stoljeća i bavili se rudarskim poslom. Ono što je sigurno jeste da ovi naseljenici nisu bili etnički Sasi, već su u Transilvaniju dolazili iz Porajnja.

U Bosni su Sasi rudari bili naseljeni u mjestima bogatim rudom: Srebrenici, Fojnici, Kreševu ili Olovu. Tako i dan-danas oko Srebrenice nailazimo na toponime koji su germanškog porijekla ili ukazuju na sasku prisutnost: *Kvarac* je planina locirana istočno od Srebrenice i svojom etimologijom ukazuje na srodnost s njemačkim apelativom *Quarz* (kremen, kvarc), u srebreničkoj općini nalazi se i selo *Sase* koje nedvojbeno ukazuje da su tu nekada živjeli Sasi. Utvrđeno je također da su u lokalne dijalekte

tada ušle riječi poput *šljaka* (od njem. *Schlacke*) ili *šljam* (njem. *Schlamm*), koje su se prvobitno i koristile isključivo u rudarskom žargonu. Sasi rudari napustili su Bosnu pred turskom najezdom, a neki od njih su se i asimilirali, tako da snažniji jezički utjecaji nisu zabilježeni.

U narednim stoljećima prostor današnje Bosne i Hercegovine biva izložen orijentalnom utjecaju i islamiziranju velikog dijela stanovništva. Sjeverni dio Balkanskog poluotoka dolazi, međutim, u 16. stoljeću pod jači njemački utjecaj. Ferdinand Habsburški biva 1527. izabran za hrvatskog kralja, uspostavlja se i Vojna granica prema Osmanskom carstvu. Odlučujući prodor njemačkog kulturnog i jezičkog utjecaja na Balkan događa se, pak, nepuna dva stoljeća kasnije. Porazom pod Bečom 1683. Osmanlije prelaze svoj zenit vladavine u jugoistočnoj Evropi i bivaju u Turskom ratu koji slijedi potisnuti do Save i Dunava. Krajem 17. i početkom 18. stoljeća učvršćuje se granica između Habsburške monarhije i Osmanskog carstva na Savi, a veliki pojas srednjeg Podunavlja postaje ciljem politike naseljavanja koju je provodio bečki dvor. U središnju Mađarsku, Vojvodinu i Slavoniju naseljavaju se tako kolonisti s njemačkog govornog područja. Većina ih dolazi iz Bavorske, Porajnja i Švapske. U južnoslavenskim jezicima dobijaju nadimak Švabe, dok ih historiografija naziva još i dunavskim Švabama ili folksojčerima. Ovi doseljenici stupaju u kontakt s autohtonim stanovništvom koje u višim slojevima uči i njemački jezik – koji je već tada po svojim karakteristikama austrijske, tj. bečke

provenijencije. Austrijski njemački je u Habsburškoj monarhiji ionako imao status jezika *lingua franca* – oficiri i službenici komunicirali su na njemu. I Vojna krajina bila je direktno podređena bečkom dvoru, a viši slojevi stanovništva učili su njemački kao jezik prestiža. U ovome periodu srednjoevropska kultura i način života prodiru u gradove u jugoistočnoj Evropi. S njima dolaze i brojni germanizmi, a među njima i austrijacizmi kao leksemi specifični za varijetet njemačkog jezika koji se govori u Austriji. Nije, stoga, čudo što upravo u kuhinjskom žargonu imamo toliko riječi njemačkog porijekla: od *griza*, preko *knedle* i *krofne*, pa sve do *šnicle* ili *zemičke*.

I vojni žargon nam je pun germanizama: od *regruta*, preko *kasarne* i *lajtnanta*, pa sve do *oficira* i *štaba*. U tehnici je njemački utjecaj čak nadživio i Dvojnu monarhiju pa zato i pored *šarafcigera*, *dibla* ili *nitne* imamo još i *anlaser*, *kuplung* ili *rikverc*.

U Bosnu i Hercegovinu njemački kultumi i jezički utjecaj dopire kasno – tek nakon okupacije od Austro-Ugarske monarhije. Četrdeset godina austrougarske uprave (1878–1908 okupacijsko vrijeme, 1908–1918 aneksijsko vrijeme) ostavilo je,

ipak, dubok trag u razvoju zemlje, posebno njenih gradova. U Bosnu i Hercegovinu doseljava se u tome periodu preko 100.000 austrougarskih službenika, oficira i poslovnih ljudi. Dvije trećine njih dolazilo je iz južnoslavenskih zemalja koje su bile pod vlašću Dvojne monarhije, ali bilo je tu i Nijemaca (Austrijanaca), Mađara, Čeha, Poljaka... Narod je ove doseljenike pogrdno nazvao *kuferasi-ma*, a ti su nam kuferasi u Bosnu i Hercegovinu između ostalog donijeli i onu austrougarsku kulturu i način života koji se stoljeće ili dva prije toga etablirao u drugim južnoslavenskim dijelovima Monarhije. S prodorom drugačije kulture prodiru i jezički utjecaji. Brojne njemačke posuđenice koje su dvojezični doseljenici već koristili u svome jeziku šire se i na domaće stanovništvo. Teško je nabrojati sve te germanizme, ali skoro svaki stanovnik Bosne i Hercegovine danas zna šta je *grunt*, a šta *gruntovnica* ili *katastar*, zna šta je *matura*, a šta *gimnazija*. Sve ostaci austrougarske administracije. I mi uživamo u *bečkoj* ili *natur-šnicli*,

naše majke *dinstaju krmennadle* na *šporetu*, a za desert prave *knedle*, *kuglof* ili *palacinke*. Sve ostaci srednjoevropske, tj. austrijske kuhinje.

Iako je propašću Dvojne monarhije utjecaj njemačkog jezika na našim prostorima oslabio, ipak je još uvijek prisutan. Tome doprinosi blizina njemačkog govornog prostora i razmjena ljudi i dobara. Tako su riječi kao *arbajtovati*, *bauštela* ili *gastarbajter* u bosanski jezik ušle daleko poslije odlaska Austrougara, a da su veze s njemačkim govornim područjem još aktivne, govori nam i najmlađa njemačka posuđenica u našem jeziku – *radler*, popularno osvježavajuće piće na bazi piva i limunade.

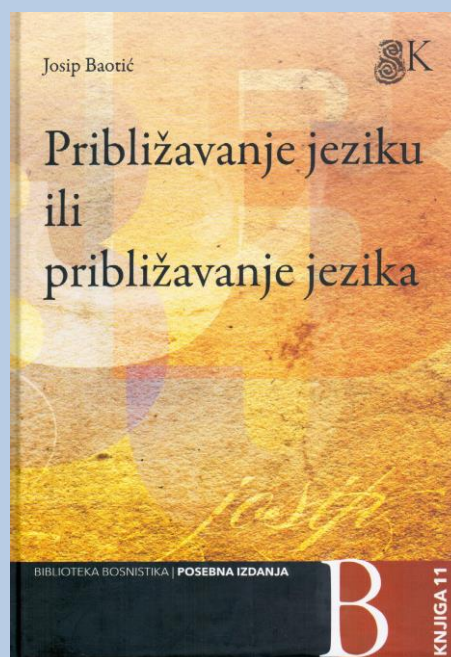
Za kraj vrijedi reći i nekoliko korisnih informacija o sociolingvističkom statusu germanizama u bosanskom jeziku danas: desetljeća normiranja i standardiziranja našeg jezika dovela su do toga da su posuđenice tretirane kao nepoželjne u jeziku. Germanizmi su stoga svoje mjesto našli uglavnom u supstandaru, dakle kolokvijalnom jeziku (stilu), dijalektima i

slengu. Malo će ko danas u oficijelnoj komunikaciji napisati da je *prešaltao* na drugi TV-kanal ili da je *prišparao* nešto para za sljedeći godišnji odmor. Ipak, u govornom jeziku i slengu germanizmi su i dalje neizostavni dio vokabulara bosanskog jezika. Zato se i dalje treba paziti da vas neko ne *farba* ili ne *pegla* pričom da pozajmljenice loše utječu na jezik. One su tu jer ih jezik treba, a lingvistički svoju funkciju obavljaju isto toliko dobro kao i svaka riječ domaćeg, tj. slavenskog porijekla. ■

Nedad Memić je bečki novinar i lingvist porijeklom iz Sarajeva. Doktor je germanističke filologije i magistar anglistike i amerikanistike. Njegova lingvistička istraživanja obuhvataju jezički kontakt između njemačkog i bosanskog jezika kao i fenomene dvojezičnosti i jezika u BiH za vrijeme austrougarske uprave. U pripremi je njegov *Rječnik germanizama i austrijacizama u bosanskom jeziku*. Memić je trenutno na mjestu glavnog urednika dvojezičnog integracijskog magazina na njemačkom i bosanskom / hrvatskom / srpskom jeziku KOSMO u Beču.

**Lingvazin
preporučuje
knjigu**

Izdavač: Slavistički komitet, Sarajevo,
2012, 432 str.

Imperfekt – borba za opstanak

U nauci je poznato da vrijeme nema isti tretman u svim jezicima i u svim kulturama. Tako je, na primjer, Benjamin Lee Whorf ustanovio da jezik plemena Hopi iz Arizone “iako ima glagolske reči, ne poznaje sistem glagolskih vremena” (Bugarski 1984: 139) i da je u njemu “predstava o linearnom matematičkom i lingvističkom vremenu indoevropskih i mnogih drugih jezika potpuno odsutna” (Bugarski 1984: 140). S druge strane, “zapadna slika sveta određena je dvema glavnim komponentama prostora i vremena, od kojih se prva neprekidnom i gotovo čudovišno razgranatom metaforizacijom prenosi i u druge domene, dok se druga doživljava kao tok podložan segmentaciji na prošlost, sadašnjost i budućnost” (Bugarski 1984: 139–140). Pritom se događaji iz prošlosti, sadašnjosti i budućnosti mogu predstavljati različitim glagolskim oblicima. U svijetu u kome putovanje kroz vrijeme nije moguće sadašnji trenutak pokazuje se kao najstabilnija tačka u poimanju vremena, budući da je u takvom svijetu za prošlost najbitnije da se desila prije sadašnjosti, a za budućnost da će se desiti poslije sadašnjosti.

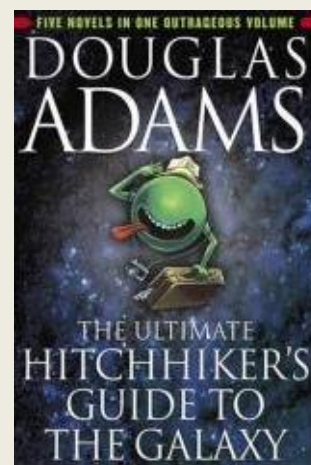
Ako bi putovanje kroz vrijeme kojim slučajem postalo moguće, pojmovi prošlosti, sadašnjosti i budućnosti sigurno bi se shvatali na drukčiji

način. U svome čuvenom *Autostoperskom vodiču kroz galaksiju* Douglas Adams je zapisao da najveći problem takvog svijeta ne bi bila mogućnost “da slučajno postanete sopstvena majka ili otac” niti “problem menjanja toka istorije”. Adams duhovito primjećuje da je najveći problem u vezi s putovanjem kroz vrijeme ustvari gramatički,

a glavno stručno delo iz te oblasti kome se treba obratiti jeste rad dr Dana Stritmenšnera pod naslovom “Priručnik za vremeplovce o hiljadu i jednom vremenskom obliku glagola”. Ono će vam, na primer, objasniti kako da opišete nešto što je trebalo da vam se dogodi u prošlosti pre nego što ste vi to izbegli vremenskim skokom za dva dana u budućnost da biste ga zaobišli. Slučaj će biti opisan na različite načine u zavisnosti od toga da li govorite sa tačke gledanja vašeg prirodnog vremena, iz vremena u daljoj budućnosti ili, pak, iz prošlosti koja dolazi posle toga, a stvar se dalje usložnjava mogućnošću da razgovor vodite u trenutku dok putujete iz jednog vremena u drugo sa namerom da postanete sopstvena majka ili otac. (Adams 2005: 178)

Autor na istom mjestu nagovještava da bi i u takvoj kul-

turi u kojoj je putovanje kroz vrijeme svakodnevnica ipak bilo previše imati toliko glagolskih oblika pa navodi “podatak” da “većina čitalaca stiže najdalje do glagolskog oblika zvanog modifikovani subinvertovani plagalno konjunktivni intencional budućni pre nego što odustane; i, zapravo, u kasnijim izdanjima te knjige sve stranice posle ove tačke ostavljene su prazne da bi se uštedelo na štamparskim troškovima” (Adams 2005: 178). Adams u svome *Autostoperskom vodiču kroz Galaksiju* spominje još jednu imaginarnu “knjigu”, koja se također zove *Autostoperski vodič kroz Galaksiju*. Taj je “vodič” zamišljen kao praktična knjiga namijenjena širokoj publici pa on “glatko zaobilazi ovu zavrzlamu akademskih apstrakcija i zastaje samo da bi primetio da je pojam ‘perfekt futuri’ napušten od kada je utvrđeno da ga nema” (Adams 2005: 178).

Iako se navodi iz prethodnog odlomka odnose na svijet mašte, u njemu je duhovito i efektno ukazano na neke pojave koje se mogu prepoznati i u svijetu koji smatramo realnim. Osim načina na koji je opisana povezanost fizičkog i gramatičkog vremena, prethodni navodi ukazuju i na činjenicu da na sadržaj knjige mogu utjecati i tržišni faktori i, što je još važnije, da se u knjigama može pisati o pojavama kojih *nema* te da se od opisa takvih pojava može i odustati.

U ovom tekstu želimo reći nekoliko činjenica o *imperpektu*, jednom od glagolskih oblika kojim se u bosanskom jeziku iskazuju radnje vršene u prošlosti, kao i o njegovu tretmanu u gramatikama. Bosanski jezik ima pet glagolskih vremena čija je dominantna uloga iskazivanje prošlih radnji, stanja i zbivanja. To su perfekt, aorist, imperfekt, habitual te pluskvamperfekt, koji je tzv. “pretprošlo vrijeme” i kojim se ovdje nećemo baviti. Habitual je glagolski oblik koji dosadašnji opisi *standardnog* bosanskog jezika nisu spominjali, iako je taj oblik dosta rasprostranjen u narodnim govorima. “Bosanskohercegovački habitual mogao bi se definisati kao složen glagolski oblik sastavljen od aorista pomoćnog glagola *biti* i 2. l. sg. imperativa, koji služi u pripovijedanju za evociranje radnji koje su se ponavljale u prošlosti po nekom utvrđenom redu ili navici” (Halilović 1985: 55), naprimjer, *On bi nama dođi, Ti bi prije reci* i sl. Prošli se događaji mogu iskazati i drugim oblicima, naprimjer, prezentom (*Jučer ja odem u školu* i sl.), ali ni to nije tema ovog rada. Svi ti oblici nisu nam podjednako

potrebni i ne koriste se svi u istoj mjeri. Srećom, ima ih puno manje od hiljadu i jedan pa ih je lakše opisivati. Ovdje želimo odgovoriti na pitanje je li vrijeme da se u gramatičkim opisima *savremenog* bosanskog jezika *imperpekt* napusti kao “mrtva” pojava i stvar jezičke prošlosti, kao *nešto čega više nema*, slično kao što je u *Autostoperskom vodiču* napušten *perfekt futurni*.

Činjenica je da se *imperpekt* u razgovornom stilu (skoro) nikad ne koristi. Činjenica je, također, da gramatike bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika redovno navode *imperpekt* i njegove oblike prilikom opisa glagola. Zato su nekad gramatike izložene kritici, kao u sljedećem odlomku:

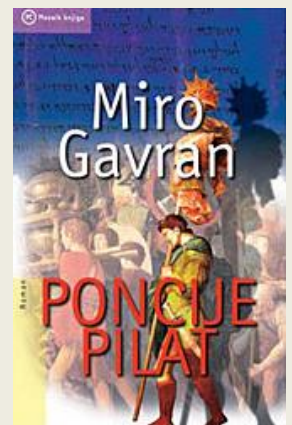
*Svi pisci gramatika na području bivše Jugoslavije imaju konzervativan stav u odnosu na jezik. Kao da žele sačuvati neke oblike i gramatička pravila od “propadanja” i tako zakočiti normalne, prirodne promjene u jeziku. To se najbolje vidi u činjenici da sve novije gramatike još uvijek daju sve komplikovane paradigme imperfekta u bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku, iako je on (osim oblika *bijaše*) davno “preminuo.” (Ako hoćete nekog nasmijati, recite mu da od glagola *peći* postoji oblik *pećijah!*) (Ridanić 2003: 52)*

Je li ovakva kritika opravdana? Je li imperfekt “preminuo” i ako jeste, treba li ga “sahraniti”? Je li vrijeme da se stranice namijenjene imperfektu ostave prazne?

Zahvaljujući rjeđoj upotrebi “u sinonimskom nizu prošlih vremena:

perfekt – aorist – imperfekt aorist i imperfekt posjeduju ekspresivnu markiranost, dok je perfekt u tom pogledu nemarkiran, neutralan”, a također su “aorist i imperfekt, oneobičeni i arhaizacijom” (usp. Katnić-Bakaršić 2001: 246). Stilska je obilježnost najsnažniji faktor koji čuva imperfekt od zaborava. Ona mu osigurava situacije u kojima se može upotrijebiti bar ponekad. Potvrde za upotrebu imperfekta mogu se naći i u sevdalinkama, naprimjer: *Omer-beg se kroz ruže veraše, / ružica mu rukave deraše. / Rumenu ružu Omer kunijaše* (Lovrenović 2004: 121), *Omer-beže na kuli sjeđaše. / ... / Vjernu ljublu na krilu držaše* (Lovrenović 2004: 122), *Sejdefu majka buđaše* (Lovrenović 2004: 158). Sevdalinke su važan dio tradicije, neizostavan dio školskih programa, a mnoge su popularne i u medijima. A putem kojim se širi i održava sevdalinka šire se i održavaju i njena izražajna sredstva, pa tako i imperfekt.

Imperfekt se, međutim, ne koristi samo u starijim tekstovima, kakve su sevdalinke, niti samo u poeziji. Jedno od novijih prozaičkih djela u kojima je odlično iskorištena stilska obilježnost imperfekta (a i aorista) jeste roman *Poncije Pilat* Mire Gavran iz 2004. godine. Narrator u tekstu je lik Poncije Pilat, Rimljanin sa razmeđa stare i nove ere. Čestom upotrebom imperfekta i aorista u tekstu postižu se bar dva stilska cilja – tekstu se daje arhaičan prizvuk, izgleda kao da je zbilja napisan veoma davno, a s druge strane, takav stil pisanja čitaocu daje utisak da je tekst doslovno preveden s latinskog – jezika na kome bi pisao sam Pilat.

U prvom poglavlju ovog romana upotrijebljeno je 17 glagola u perfektu, 51 u aoristu, a 28 u imperfektu. Od toga je samo 5 oblika imperfekta glagola *biti*, koji se smatra glagolom sa stabilnim imperfektom i u savremenom jeziku. Međutim, analiza sljedećih poglavlja pokazuje veliko smanjenje upotrebe imperfekta. U drugom se poglavlju koristi 39 oblika perfekta, 54 aorista, a samo 9 imperfekta. Od toga je čak 7 od glagola *biti*. U trećem je poglavlju 69 perfekata, 43 aorista i samo 6 imperfekata (3 su od *biti*). U četvrtom od osamnaest poglavlja pored 31 perfekta i 62 aorista dolazi 13 imperfekata, od kojih je 8 od glagola *biti*. Imperfekta je puno manje nego u prvom poglavlju. Utisak koji je imperfekt trebao stvoriti, već je stvoren u prvom poglavlju. Taj je utisak u ostatku teksta potrebno samo održavati, a za to je dovoljna pojačana upotreba aorista (koji u savremenom jeziku nije neobičan i “ugrožen” koliko imperfekt) i ponekog oblika imperfekta, pa makar i od glagola *biti*.

Za potrebe pisanja ovog teksta nismo izvršili analizu svih poglavlja, ali i analizirana četiri poglavlja pokazuju da imperfekt može biti korisno izražajno sredstvo u književno-umjetničkom stilu.

Prilikom istraživanja jezika SMS poruka u Hrvatskoj Milena Žic Fuchs i Nina Tuđman Vuković (2008) došle su do zaključka da je distribucija glagolskih vremena u SMS porukama drukčija nego u standardnom pisanom jeziku i da dolazi do “preslagivanja” prošlih vremena uz ponovno pojavljivanje glagolskih vremena koja se u mnogim gramatikama označavaju kao arhaična” (Žic Fuchs – Tuđman Vuković 2008: 121–122). Tu se prvenstveno misli na aorist, za koji se navode i podaci, ali se uz njegov često spominje i imperfekt. Razlog upotrebe aorista ili imperfekta umjesto perfekta u SMS porukama mogao bi se pokušati objasniti ekonomijom (koja i ne mora biti jezička), budući da je broj znakova u jednoj SMS poruci ograničen. S

druge strane, “uštedjeti” se može i na druge načine, naprimjer, upotrebom krnjeg perfekta. Po našem mišljenju, koje se ne temelji na detaljnoj analizi velikog korpusa poruka, već više na utisku, u SMS porukama na bosanskom jeziku imperfekt je izuzetno rijedak ili ga uopće nema, a aorist je čest onoliko koliko je čest i u razgovornom stilu. Imperfekt dosad nije doživio “preporod” pod utjecajem novih tehnologija, ali sama ideja da nove tehnologije mogu donijeti promjenu, pa čak i “uskrsnuti” zastarjele oblike i više je nego zanimljiva.

Nakon svega rečenog možemo zaključiti da imperfekt još nije sasvim “preminuo” u našem jeziku i da bi bilo neopravdano ukloniti ga iz opisa savremenog jezika. Realna gramatika morala bi spomenuti imperfekt kao oblik, pa makar ga imao samo glagol *biti*. Ne opisati imperfekt prilikom opisa glagolskih oblika bilo bi neopravdano i zbog jezičke prošlosti, još više zbog sadašnjosti, a možda i zbog budućnosti. ■

Nova knjiga

Izdavač: Centar za kulturu i obrazovanje
Tešanj, 2013, 138 str.

Izvori i literatura

- Adams, Daglas (2005). *Autostoperski vodič kroz galaksiju* (preveo s engleskog Zoran Jakšić). (3. izd.), Beograd: Alnari, Otvorena knjiga.
- Bugarski, Ranko (1984). *Jezik i lingvistika*. (2, prerađeno i dopunjeno izdanje). Beograd: Nolit.
- Gavran, Miro (2004), *Poncije Pilat*. (2. izd.). Zagreb: Mozaik knjiga.
- Halilović, Senahid (1985). Habitual u štokavskom dijalektu. *Književnost i jezik* 1–2: 51–55.
- Katnić-Bakaršić, Marina (2001). *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Lovrenović, Ivan, ur. (2004). *Za gradom jabuka: 200 najljepših sevdalinki*. Sarajevo: Civitas.
- Riđanović, Midhat (2003). *Totalni promašaj: Prikaz Gramatike bosanskoga jezika Dž. Jahića, S. Halilovića i I. Palića*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Žic Fuchs, Milena, Nina Tuđman Vuković (2008). Communication technologies and their influence on language: Reshuffling tenses in Croatian SMS text messaging. *Jezikoslovlje* 9/1–2: 109–122. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=48550, 24. 9. 2011.

Distribucija infinitiva i prezenta sa *da* uz modalne i fazne glagole u krajišničkim pismima

Modalni glagoli (*moći, htjeti, smjeti, morati, trebati...*) i fazni glagoli (*početi, nastaviti, prestati...*) definiraju se kao glagoli nepotpunog značenja koji samo s drugim punoznačnim glagolom mogu zauzimati sintaksičke pozicije u rečenici. Infinitiv i prezent sa *da* u funkciji dopuna modalnim i faznim glagolima imaju istu sintaksičku vrijednost. Izuzeci su dopune nekim glagolima, kao što je glagol *htjeti*, gdje je razlika u upotrebi jednog ili drugog oblika dopune uvjetovana značenjem samog glagola koji se dopunjava, a ne oblikom dopune.

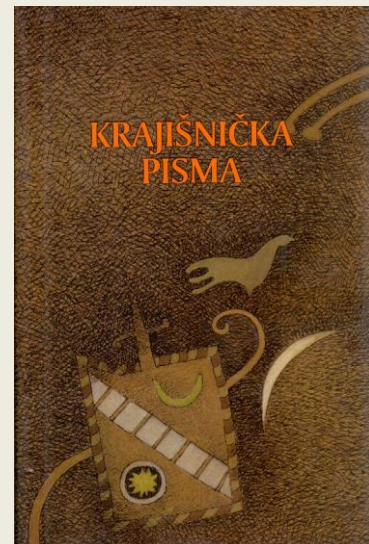
Različiti oblik dopune modalnim glagolima ističe se u literaturi kao jedna od bitnijih sintaksičkih razlika među standardnim jezicima nastalim raspadom srpskohrvatske jezičke zajednice. U literaturi o bosanskom jeziku postoje različita mišljenja o prevladavajućem obliku dopune. U nekim se izvorima navodi da je uobičajena upotreba infinitiva, mada su dopuštene i dopune u prezentu s veznikom *da*, dok se u drugima smatra da je u službi dopune modalnim i faznim glagolima češća upotreba prezenta s veznikom *da*.

Ovom prilikom prikazat ćemo specifičnosti upotrebe modalnih i faznih glagola i njihovih dopuna u infinitivu i prezentu sa *da* u krajišničkim pismima.

Krajišnička pisma su pisma ("knjige") koja su bošnjački krajišnici u turskoj službi – carski namjesnici, beglerbezi, sandžakbezi, paše, muselimi, kapetani, dizdari, emini, bezi, bajraktari, sužnji iz Slavonije, Dalmacije, Boke Kotorske i unutrašnjosti Bosne i Hercegovine pisali i slali "na ruke" banova, kraljeva, providura, kapetana hrvatskih gradova, dubrovačkog kneza i vlastele te crnogorskog vladike. Nastajala su od 16. do 18. stoljeća. Pisana su autohtonim bosanskim pismom bosančicom (za koju se još koriste sinonimi bosanska ili zapadna ćirilica, bosanica, begovsko pismo, žensko pismo) na narodnom bosanskom jeziku. Za potrebe ovog rada analizirana su pisma koja su objavljena u knjizi *Krajišnička pisma*, koju je priredio Muhamed Nezirović (BZK Preporod, Sarajevo, 2004). Pronađene su 262 upotrebe modalnih glagola. S dopunom u infinitivu javljaju se 221 put, uz prezent sa *da* 23 puta. Moguće je da se nekad u rečenici modalni ili fazni glagoli

upotrijebe bez ikakve dopune, ali se u tim slučajevima dopuna može lahko rekonstruirati na osnovu konteksta. Modalni su glagoli u analiziranim pismima bez dopune upotrijebljeni 18 puta. Dakle, prevladavaju dopune u infinitivu (84,35%) u odnosu na dopune u prezentu sa *da* (8,78%), dok su modalni glagoli bez dopuna zabilježeni u 6,87% primjera.

Svi zabilježeni glagoli spomenuti su u literaturi. Najčešći je modalni glagol *moći*, a slijede *htjeti* i *imati*.

Pored standardnih oblika, neki glagoli javljaju se i u nestandardnim oblicima, najčešće *moći, htjeti, trebati, smjeti, valjati, trebati*:

...i ako što **možemo** poslužiti, **morete** se pouzdati. (324); ...i **hotjeh** opet poslati... (57); ...u koje **oće** u Bnetske poći... (111); ...i kada **ushoćiješ** pojti na čestitu Portu, **hoćin** ti tada naći konja... (124); ...ne **hti** činiti pogubiti... (140); **I hteći**, ...činiti obisiti rečenoga Lovrina... (140); ...**hoteći** se dignuti za poći... (166); ...**ćeše** jih oboći? (173); **Hotijahu** da ih pokolju (251); ...**ćāše** i gore biti... (254); ...**pak nije ktijo**... (388); ...ne **hćene** slušati... (391); ...**triba** je da ga naša gospoda kastižaju... (145); ...**ne trijeba** da se zgađjaju ovake stvari... (256); ...**ne pismo smili** dati ovakoga konja... (381); ...i mi **umimo** pisati... (203); ...**ne umide** kazati... (381); Ali vrlo **vala** da oči otvorite... (203); ...**valajlo** bo da stima (229).

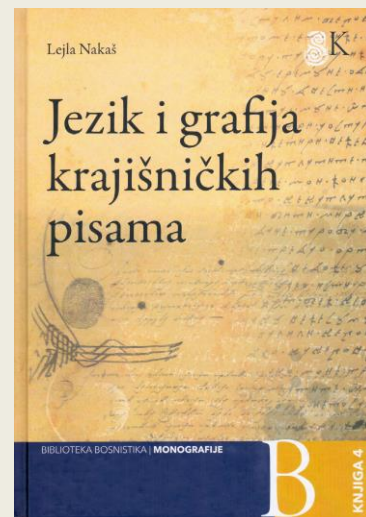
Glagol *htjeti* u prezentu može imati dvojako značenje. U svim ostalim oblicima ima samo osnovno značenje htijenja, tj. želje, namjere, volje, gotovosti i spremnosti za vršenje radnje. Drugo značenje ima u funkciji pomoćnog glagola za građenje futura I. U oba slučaja glagol *htjeti* je nepotpun po značenju i traži dopunu, u prvom slučaju pravu dopunu u infinitivu ili prezentu sa *da*, a u drugom se javlja kao dio jednog složenog glagolskog oblika, koji se sastoji od prezenta glagola *htjeti* i infinitiva glavnog glagola. Dopune u infinitivu uz puni oblik prezenta glagola *htjeti* u savremenom književnom jeziku zapravo se javljaju samo kada puni oblik prezenta zamjenjuje enklitički oblik u futuru, i to: s ciljem naročitog isticanja onog što se kazuje tim obli-

kom (*Hoću poći, pa da neću doći*); u stihovima radi metričkih zahtjeva (*Jedni vele hoće preturiti*) i u odgovorima na pitanja s oblicima futura I u kojima se jedino upotrebljava puni oblik pomoćnog glagola, a što se javlja pod uticajem pitanja (*Hoćeš li doći? Hoću doći*). Uz odrične oblike prezenta glagola *htjeti*, kao dopuna njihova značenja, isključivo se upotrebljava prezent s veznikom *da*, dok se uz *htjeti* kao pomoćni glagol u futuru javlja samo infinitiv. Dakle, u oba ova slučaja odrični oblik prezenta glagola *htjeti* je samo jedan, a koje je značenje glagola *htjeti* prisutno u pojedinim slučajevima označava se jedino oblikom dopune.

U istraživanom korpusu krajišničkih pisama glagol *htjeti* u modalnom značenju zabilježen je 59 puta, od toga se javlja 47 dopuna u infinitivu, 8 u prezentu sa *da* i 4 složena glagolska oblika bez dopune. U prezentu se javlja 38 puta, od toga 6 puta s dopunom u prezentu sa *da*. U ostalim oblicima, dakle tamo gdje nema dileme da je upotrijebljen u modalnom značenju, glagol *htjeti* javlja se u 21 primjeru, 17 puta u infinitivu, 2 puta u prezentu i dva puta bez dopune. Dakle, i uz glagol *htjeti* u modalnom značenju preovladavaju dopune u infinitivu.

Glagol *htjeti* kao prvi dio futura I zabilježen je 51 put u dužem potvrdnom obliku, 35 puta u negativnom obliku i 2 puta u dužem upitnom obliku. U enklitičkom obliku kao dio futura javlja se 167 puta s dopunom u infinitivu i samo jednom s dopunom u prezentu sa *da*:

...i mi ćemo tamo **da poku-pimo** travarinu... (296)

Ovakav oblik futura I nije standardan u bosanskom jeziku.

Zanimljiva su tri primjera s glagolom *htjeti* u futuru I, koji za dopunu ima oblik koji možemo posmatrati kao imperativ. Može se pretpostaviti, s obzirom da krajišnička pisma možemo smatrati izrazom razgovornog stila, da je to oblik infinitiva bez nastavka *-ti*:

...ako te hoće Mahmut vojvoda na svoju viru izvaditi, **hoću te pustiti**;... (97)

...**hoće** oni mene **pusti**, neka hodim za svoju nevolju i za tvoju. (105)

...**hoće** oni mene **pusti**, jere pisa gospodin ban njim... (105)

Ako danas list pride, **hote** me **pusti** k vam... (105).

Od faznih glagola zabilježen je samo glagol *početi* i to u 9 primjera s dopunom u infinitivu. ■

Hurija Imamović profesorica je bosanskog jezika i književnosti u Mješovitoj srednjoj školi "Kalesija" u Kalesiji. Magistrica je humanističkih nauka iz oblasti lingvistike.

Aleksander URKOM

Frazeološka konferencija u Budimpešti

(9–11. septembar 2013)

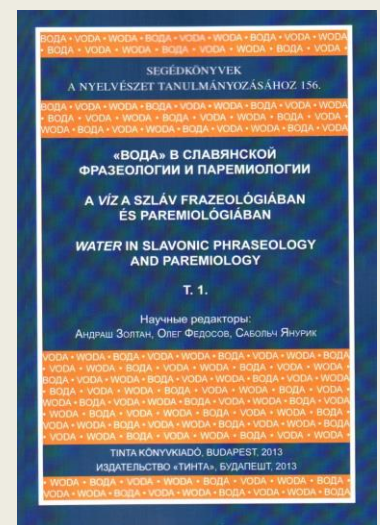
Međunarodni slavistički frazeološki komitet, Mađarska sekcija Međunarodnog slavističkog komiteta i Institut za slovensku i baltičku filologiju pri Filološkom fakultetu Eötvös Loránd iz Budimpešte organizovali su Međunarodnu frazeološku konferenciju u Budimpešti. Konferencija je trajala od 9. do 11. septembra 2013. godine. Tema ovogodišnje konferencije bila je *Voda u slovenskoj frazeologiji i paremiologiji*.

Međunarodna frazeološka konferencija redovna je naučna manifestacija, koja se svake godine organizuje u nekoj od zemalja sveta. Uzimajući u obzir da su na međunarodnim konferencijama koje su organizovane proteklih godina obrađene najraznovrsnije frazeološke teme u okviru brojnih perspektivnih projekata, ovogodišnja je konferencija imala jednu užu i

precizniju temu. Učesnici konferencije mogli su da za svoju temu izlaganja ponude bilo koju aktuelnu temu u vezi sa "hidrološkim" frazeologizmima i paremiologijom. Voda kao oblast istraživanja aktivno je prisutna u frazeologiji i paremiologiji svih slovenskih jezika. Iz tog je razloga ovogodišnja konferencija bila izvrsna mogućnost za istraživače da predstavljaju svoj istraživački rad o toj temi. Na konferenciji su predstavljeni značajni i perspektivni projekti i teme, kao što su dijalektologija i komparativna frazeologija, etnolingvistički aspekti, semantički, pragmatički i kognitivni aspekti, frazeologija književnog jezika i živih jezika, kontakt frazeologije i teksta itd.

Izlaganja na konferenciji bila su na svim slovenskim jezicima. Na konferenciji je više od sto učesnika iz 14 zemalja pročitao svoja izlaganja, a kao

rezultat ove konferencije izdat je i zbornik radova na 730 stranica u 2 toma, koji je podeljen učesnicima još za vreme konferencije. ■

Zbornik radova s Konferencije

Aleksander Urkom docent je na Filološkom fakultetu Eötvös Loránd u Budimpešti. Bavi se korpusnom lingvistikom i sociolingvistikom. Uža oblast istraživanja mu je srpski manjinski jezik u Mađarskoj. Autor je više udžbenika za srpski jezik te više naučnih i stručnih radova iz oblasti sociolingvistike i korpusne lingvistike. Na Univerzitetu u Budimpešti predaje srpsku lingvistiku i organizator je većih međunarodnih konferencija i projekata.

Detalj s Konferencije

Refik Bulić: *Ekavsko-jekavski govori tešanjско-maglajskoga kraja* (Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, 2013)

U izdanju Centra za kulturu i obrazovanje iz Tešnja izašla je nova knjiga dr. sc. Refika Bulića, profesora na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Monografija *Ekavsko-jekavski govori tešanjско-maglajskoga kraja* (2013) prerađena je verzija doktorske disertacije profesora Refika Bulića, a rezultat je autorova višegodišnjeg naučnog rada u oblasti dijalektologije. Autor donosi sinhronijski opis odlika tešanjско-maglajskih govora novijeg vremena uz fokus na fonetsko-fonološki i morfološki sistem te davanje naznaka o najznačajnijim sintaksičkim i leksičkim karakteristikama ekavsko-jekavskih govora tešanjско-maglajskoga kraja. Na osnovu opisa autor nastoji odrediti mjesto ekavsko-jekavskih govora unutar srednjojužnoslavenskog dijasistema. Neke od evidentiranih jezičkih pojava autor sagledava i s aspekta dijahronije kako bi rasvijetlio razvoj pojedinih oblika i djelovanje nekih vanjezičkih činilaca koji su mogli proizvesti dijalekatske različitosti na istraživanom području.

Sadržaj knjige autor je podijelio u osam cjelina. U uvodnome dijelu autor daje geografsku sliku kraja, položaj naselja, sastav stanovništva, demografski razvoj kao i rezultate dosa-

dašnjih dijalektoloških istraživanja govora tešanjско-maglajskoga kraja. Svakako, tu su i informacije o načinu sakupljanja građe, kao i popis punktova i podaci o informatorima na terenu.

Sljedeća četiri poglavlja detaljno opisuju odlike govora raspoređene prema nivoima jezičke analize.

U okviru fonetsko-fonološkoga sistema autor donosi opis vokala sa svim akustičko-artikulacijskim svojstvima, bilježi pojavu supstitucije, redukcije, elizije, asimilacije i kontrakcije vokala. Posebno mjesto u ovim govorima pripada refleksu staroga glasa jat kojim se autor u knjizi bavi u više navrata. Posebna je specifičnost ovdje pojava zamjene dugog glasa jat za koju autor tvrdi da je dominantno ekavska u tešanjским mjestima *Bukva, Cerovac, Čifluk, Dobropolje, Hrvatinići, Jevadžije, Krndija, Logobare, Marin Han, Mekiš, Osoje, Raduša, Tešanj-Čaršija, Tugavići i Vukovo*. Isto je i u maglajским mjestima *Bijela Ploča, Donji Ulišnjak, Gornji Ulišnjak, Jablanica (Maglajska), Liješnica, Maglaj-Čaršija, Misurići, Novi Šeher i Straišće* (str. 102–103). Pri opisu konsonantskoga sistema autor je sistematično obradio sve konsonante imajući u vidu i sve promjene: jotovanje, asimilacijske i disimilacijske

procesе, geminacije, gubljenja i supstitucije konsonanata. Posebno se kao karakteristika ističu stabilnost suglasnika *h* i pojava glasa *ś* u pojedinim govorima, pojava geminacije u imenima i nekim riječima orijentalnoga porijekla. U ovom poglavlju opisan je i akcenatski sistem govora.

Morfološke odlike govora tešanjско-maglajskoga kraja predstavljene su opisivanjem vrsta riječi, njihovim oblicima i akcenatskim odlikama, uz poređenja sa stanjem u savremenom bosanskome jeziku, kao i u odnosu na druge štokavske govore.

U poglavlju o sintaksi autor se bavi pitanjima kongruencije, sintaksom padeža, glagolskih oblika i sintaksom rečenice iznoseći stav da se odlike zatečene u govorima ne podudaraju uvijek sa odlikama u standardnom jeziku, ali da su prepoznatljive i u drugim štokavskim govorima. Na mnoštvu primjera obrazlažu se odlike koje autor prepoznaje i u radovima dijalektologa koji su se bavili drugim govorima. Za jednu od bitnih karakteristika govora tešanjско-maglajskoga kraja autor navodi upotrebu rečenica sa anonimnim agensom tipa: *bòsu se hódalo, djècu nam podvájalo, jèdnòg je òtjeralo òdávle* i sl. (str. 254).

Poglavlje o leksičkim karakteristikama obrađuje pitanja tvorbe riječi. Korpus je razložen na slavensku i neslavensku leksiku. Analizirani primjeri pokazali su neke specifičnosti u odnosu na druge bosanskohercegovačke govore što autor dovodi u vezu sa međudijalekatskim kontaktima. Kao takvu markira pojavu leksema koje se naporedo upotrebljavaju, npr. *brášno / mlívo, gòveda / mál / stoka / hājvān* i sl. (str. 254).

Zaključna razmatranja donose sažet prikaz svih odlika prepoznatih u istraživanju, kao i odnos govora tešanjско-maglajskog kraja prema drugim ijekavskim govorima (šćakavskim i štakavskim).

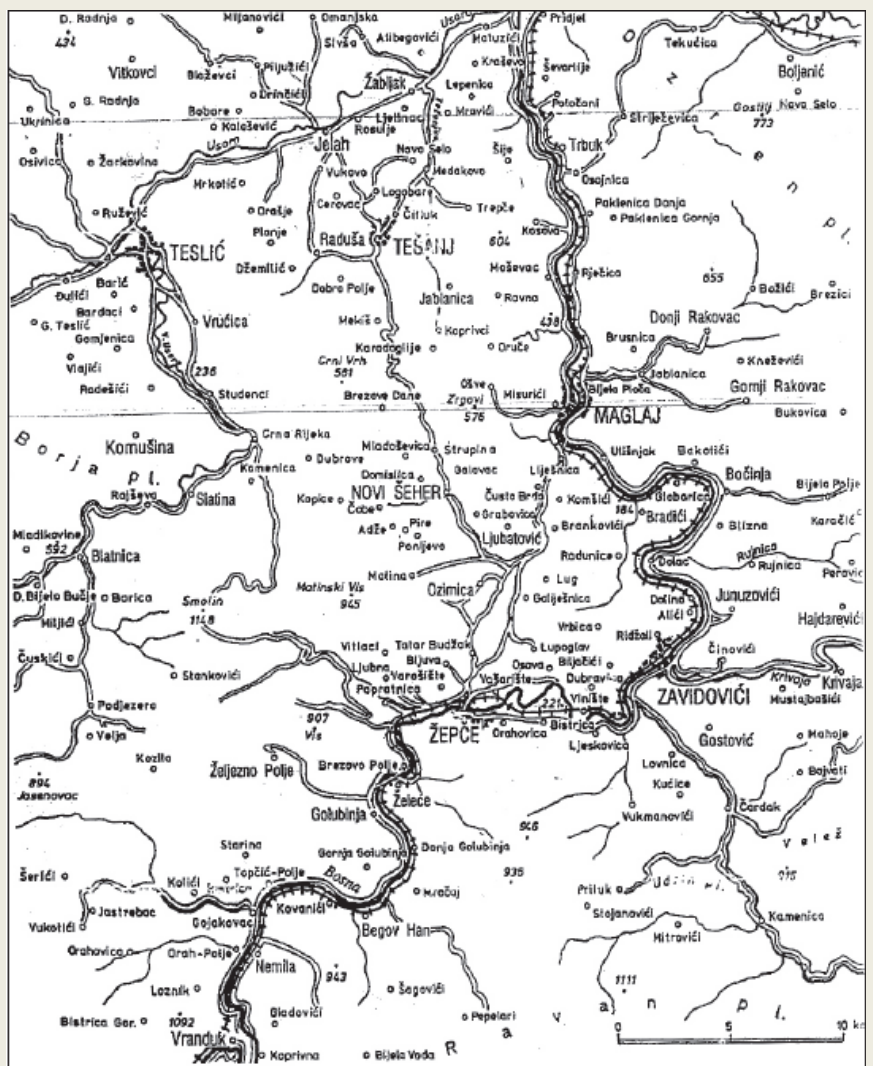
Posebno mjesto pripada poglavlju u kojem se razmatra porijeklo ekavizma. Autor analitički svodi razmatranja na narodnu i znanstvenu hipotezu. Navodeći niz dokaza, autor iznosi konstataciju da se ekavizam na ovim prostorima nije mogao razviti samostalno te da je vjerovatno “uvezen” u procesima migracija stanovništva.

Dodatak na kraju knjige sadrži tekstove informatora koji su poslužili kao korpus istraživanja, geografske i dijalektološke karte i popis karakteristične leksike.

Monografijom *Ekavsko-ijekavski govori tešanjско-maglajskog kraja* Refik Bulić ukazao je na potrebu za novim sveobuhvat-

nim dijalektološkim istraživanjima koja će dati potpuniji uvid u jezičko stanje na terenu i puteve razvoja kojim je jezik krenuo nakon demografskih izmjena. Dijalektološka istraživanja koja su rađena prije više od pola stoljeća skoro da i nisu relevantna u analizi savremenih jezičkih tokova. Posebno se to odnosi na prostor Bosne i Hercegovine koji je 90-ih godina prošloga stoljeća bio podložan pomjeranju stanovništva i izmjeni demografske slike. U tom smislu ova monografija, osim što nudi odgovore na brojna pitanja u vezi s odlikama govora tešanjско-maglajskog kraja, svojim postojanjem otvara prostor novim istraživačima da nastave tamo gdje ona završava. ■

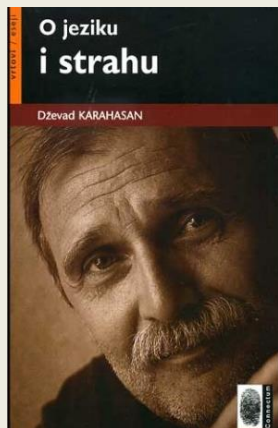
Edna Klimentić magistrica je humanističkih nauka iz područja lingvistike. Radi kao bibliotekarka na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Autorica je više radova iz lingvistike, a područje interesovanja su joj i teme iz bibliotekarstva.

Karta tešanjско-maglajskog kraja

Erna MURIĆ

Dževad Karahasan, *O jeziku i strahu* (Connectum, 2007)

Eseji sakupljeni u knjizi “O jeziku i strahu” (1987) prvobitno su objavljivani u književnim časopisima kao što su “Odjek”, “Polja” i “Književna reč”, dok je obnovljeno izdanje (na koje referira i ovaj tekst) izašlo u sarajevskoj izdavačkoj kući Connectum 2007. Široki raspon tema kojima se Karahasan u svome jedinstvenom esejističko-kritičkom diskursu bavi objedinjavajuće gravitira ka problematizaciji jezičkih označiteljskih praksi u široko shvaćenom sistemu kulturalnog cirkuliranja značenja. No, najprije bi trebalo nešto reći o Karahasanovu diskursu, o njegovom specifičnom *écriture*, pismu, čija se disperznost, interteorijska zasnovanost i postmodernistička zaigranost ostvaruju u onom specifičnom obliku, načinu, i shvaćanju pisanja i *pisma*, o kojem je lucidno govorio i Jacques Derrida u “Gramatologiji” (Veselin Masleša, Sarajevo, 1976). Porijeklo pisma i značenja, kaže Derrida, leži u razlici. “Pra-pismo, prva mogućnost riječi, potom ‘grafije’ u užem smislu, rodno mjesto ‘uzurpacije’ od Platona do Saussurea, ovaj trag je otvorenost prvotne izvanjskosti uopće, zagonetni odnos živog i drugog, izvanjskog i unutarnjeg: razmješ-taj” (Derrida, str. 94). Istovremeno sablasno prisustvo i odsustvo traga kao palimpsestno nataloženog značenja pronevjerava svaku logiku čistog smisla,

čiste reprezentacije i postaje igrom, noseći u sebi “sve probleme slova i duha, tijela i duše” (Derrida, str. 94) i ostale dualizme koje smo skloni olahko reducirati. Na ove značajne riječi, kojima će Derrida otpočeti svoju dekonstrukciju zapadnog logocentrizma, uistinu treba podsjetiti kada se prihvatimo čitanja Karahasanovih tekstova, naposre onih koji se bave problematikom jezika i značenja. Jer, Karahasan o jeziku najprije misli kao strukturalista, posmatrajući ga u sosisrovskom maniru kao idealan i apstraktan nad-sistem mogućnosti (*la langue*) iz kojeg se izlučuje materijalno-komunikacijski aspekt, otjelotvoreni govor (*la parole*). No, autor ide i dalje, stavljajući jezik na eshatološku i ontološku ravan, kao mjesto počela o kojem govore i religijski tekstovi, ali i kao mjesto intimnog razračunavanja bića sa Duhom Oca. Ovdje treba imati u vidu da Karahasanovo pismo vrluda različitim područjima filozofskog i književnog diskursa, te da doziva čitave nizove kulturalnih mnemotopa, od starogrčke filozofije i antičke književnosti, preko islamske i kršćanske teologije, klasicizma, moderne, lingvistike i estetičkih teorija od romantizma pa sve do postmoderne. Ključni stav o jeziku on će izreći koristeći jednu od svojih omiljenih metaforičkih toposa – granice: “Do jezika nikako ne mogu doći jer je on granica od koje počinje nešto

sasvim drugo, nešto u šta ja nemam pristupa kao ni u svoju smrt, nešto što je prema meni okrenuto svojim materijalnim tijelom i svojim pojedinačnim vidom (govorom), ali je svojom drugom stranom okrenuto prema nekom drugom svijetu” (str. 65). Na drugom mjestu on će jezik usporediti sa “čudovištem”, podsjećajući nas, na brojnim primjerima iz mitologije i književnosti na čudovišne spojeve duše i tijela (Minotaur, Sfinga, Parsifaja...) te će se na koncu upitati šta je to savremeno čudovište za savremene subjekte – i reći će nam da je to ni manje ni više nego – jezik.

Karahasan od strukturalista preuzima osnovnu terminologiju i aparaturu, koju potom vješto primjenjuje na područja semiotike i semiologije, ili u Barthesovom smislu, opće društvene urbane mitologije, tako da se razmještanje značenja u dijahronijskom i sihronijskom rasporedu svekolikog kulturnog tržišta pokazuje, na koncu, kao dekonstruiranje samog označiteljskog lanca koje, podsjeća autor, bez ostatka upravlja našim individualnim i kolektivnim iskustvima. Zapazit ćemo, dakle, da je Karahasanov diskurs u bazičnim stavovima o jeziku vrlo blizak post/modernim teoretičarima poput Mihaila Bahtina, Rolanda Barthesa i Michaela Foucaulta. Kao i Bahtin, primjerice, Karahasan vjeruje da je svaka riječ “nemi-

novno ideologizirana”, ali i nasušno “okrenuta prema Drugom”. Kao i Barthesa, Karahasana zanima područje društvene semiologije i načina tvorbe paradigmatskih sistema društvenih / kulturnih mitova. Kao i Foucault, Karahasan je uvjeren u čvrstu spregu jezika i moći te na nizovima primjera posmatra kako kolektiv ili sistem priskrbljuje sebi moć nad jezikom i kako na taj način ideologizira umjetnost. Nadalje, uočiti ćemo da, ispod ili povrhu svoje lakonske intelektualne i intertekstualne igre, Karahasanova knjiga ima i kritičku oštricu, uperenu upravo protiv savremenog političkog (kapitalističkog) sistema i njegove strategije objektivizacije, funkcionalizacije i unifikacije. Život savremenog čovjeka u takvom sistemu, koji je sebi priskrbio bogotvorna prava, obilježen je egzistencijalnom kategorijom “straha”, pa će autor u

nekoliko eseja razmatrati simptome ili posljedice ove sveopće ekonomije straha: strah od samoće, strah od Drugoga, strah od individualizma, strah od ljepote... Naše je doba, reći će Karahasan u poglavlju pod nazivom “Strah od ljepote”, obilježeno procesom funkcionalizacije govora i svih oblika duhovne proizvodnje koji nas uvodi u *doba potrošnje svijeta*, gdje se čitava duhovna proizvodnja funkcionalizira kao alibi za ovladavanje čovjekom i svijetom. No, takva strategija, smatra autor, strana je samoj prirodi i suštini umjetnosti: umjetnički je tekst samodovoljna cjelina – mogući svijet, te je svaki akt njezine prisilne ideologizacije put u anti-umjetnost, umjetnost koja negira samu sebe. I kao što funkcionalizacija govora nalazi svoj krajnji domet u formi “birokratskog diskursa”, tako funkcionalizacija umjetnosti svoj

krajnji domet nalazi u političkom teatru i tendencioznom umjetničkom tekstu. Ne bi ovdje trebalo naprečac zaključiti kako Karahasan nastoji sakrificirati umjetnost, dati joj neki nedodirljivi aureol, nego je njegova intencija prvenstveno u nastojanju da se “spasi” protok značenja i otvorenost teksta kao tajnovitog palimpsesta i “traga razlike” koju svaka politička pragmatika nasilno ubija i obustavlja.

Tako je u ovoj knjizi na nizu primjera iz kulturne prošlosti uspostavljena veza sa savremenim svijetom, i premda u avanturi čitanja neminovno stječemo osjećaj *ressentimenta*, na koncu se utječemo neobuzdanim Karahasanovim vrtovima u kojima, sa punom slobodom (od sistema i / ili jezika) žive bića sa granice, farnaci i potomci nas samih, naša druga i bolja *ja*. ■

Erna Murić magistrica je književnohistorijskih nauka. Viša je asistentica na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Autorica je više radova iz oblasti književne kritike i romana *Jedanaest poglavlja čekanja*, za koji je 2008. godine dobila Godišnju nagradu Društva pisaca TK.

USKORO

Bosnistika plus Časopis za jezik i književnost

Časopis *Bosnistika plus* objavljuje naučne i stručne radove iz oblasti bosanskog jezika i književnosti, radove iz slavistike te radove iz svih oblasti lingvistike. U časopisu se objavljuju razni prilozi, ocjene, osvrti te prikazi knjiga i drugih publikacija iz oblasti bosnistike i drugih lingvističkih disciplina. Izdaje ga Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli. Izlazi jedanput godišnje.

Adisa IMAMOVIĆ

Prvi broj časopisa *ExELL*

Časopis *ExELL* (*Explorations in English Language and Linguistics*) elektronski je časopis sa međunarodnom recenzijom, nastao kao rezultat dugogodišnje saradnje Odsjeka za engleski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera iz Osijeka i Odsjeka za engleski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli. Časopis će izlaziti dvaput godišnje i bit će besplatan. Radovi će biti napisani na engleskom jeziku i bazirani na podacima iz engleskog jezika.

Osnovna ideja časopisa jeste omogućavanje i promoviranje akademske razmjene u oblasti teoretske i primijenjene lingvistike. Korištenjem interneta kao medija u razmjeni teoretskih pristupa i istraživačkih rezultata, želimo biti lakše dostupni autorima iz cijelog svijeta, ali i lingvistiku učiniti dostupnom što široj čitačkoj publici.

Ovaj će časopis nuditi veliki izbor teoretskih, metodoloških i pedagoških pristupa engleskom jeziku. Uključivat će razne teme kao što su: teorijski i deskriptivni pristup engleskom jeziku, sinhronijska i dijahronijska analiza engleskog jezika, kognitivni pristup engleskom jeziku, analiza diskursa, korpusna lingvistika, kontrastivna lingvistika, primijenjena lingvistika, metodika nastave engleskog jezika, usvajanje drugog i stranog jezika, prevodenje, struktura savremenih varijanti engleskog jezika (fonologija, morfologija, sintaksa i semantika) te druge teme u kojima se istražuje engleski jezik i lingvistika.

Časopis će objavljivati i široki spektar priloga: izvorne znanstvene radove, pregledne članke, diskusije, preglede knjiga, te izvještaje sa skupova.

Uređivački savjet sastavljen od pedesetak svjetski priznatih i poznatih lingvista ukazuje na to da će časopis objavljivati priloge koji prate najnovija strujanja u lingvističkim istraživanjima i koji su zanimljivi široj lingvističkoj zajednici.

Već u prvom broju časopisa nalazimo brojne kritike nekih tradicionalnih lingvističkih koncepta i pristupa. Radovi koji će biti objavljeni u ovom broju nude kognitivno-lingvistički pristup temama kao što su lingvistička kreativnost u složenicama i uloga konceptualne metonimije u tvorbi riječi, kognitivno-kontrastivni pristup poslovice, analizu glagola koji označavaju promjenu stanja u svjetlu konstrukcijske gramatike, primjena teorije konceptualne integracije u analizi figurativne upotrebe vlastitih imena, i korpusna kontrastivna analiza konceptualnih metafora.

Prvi broj će sadržavati sljedeće radove:

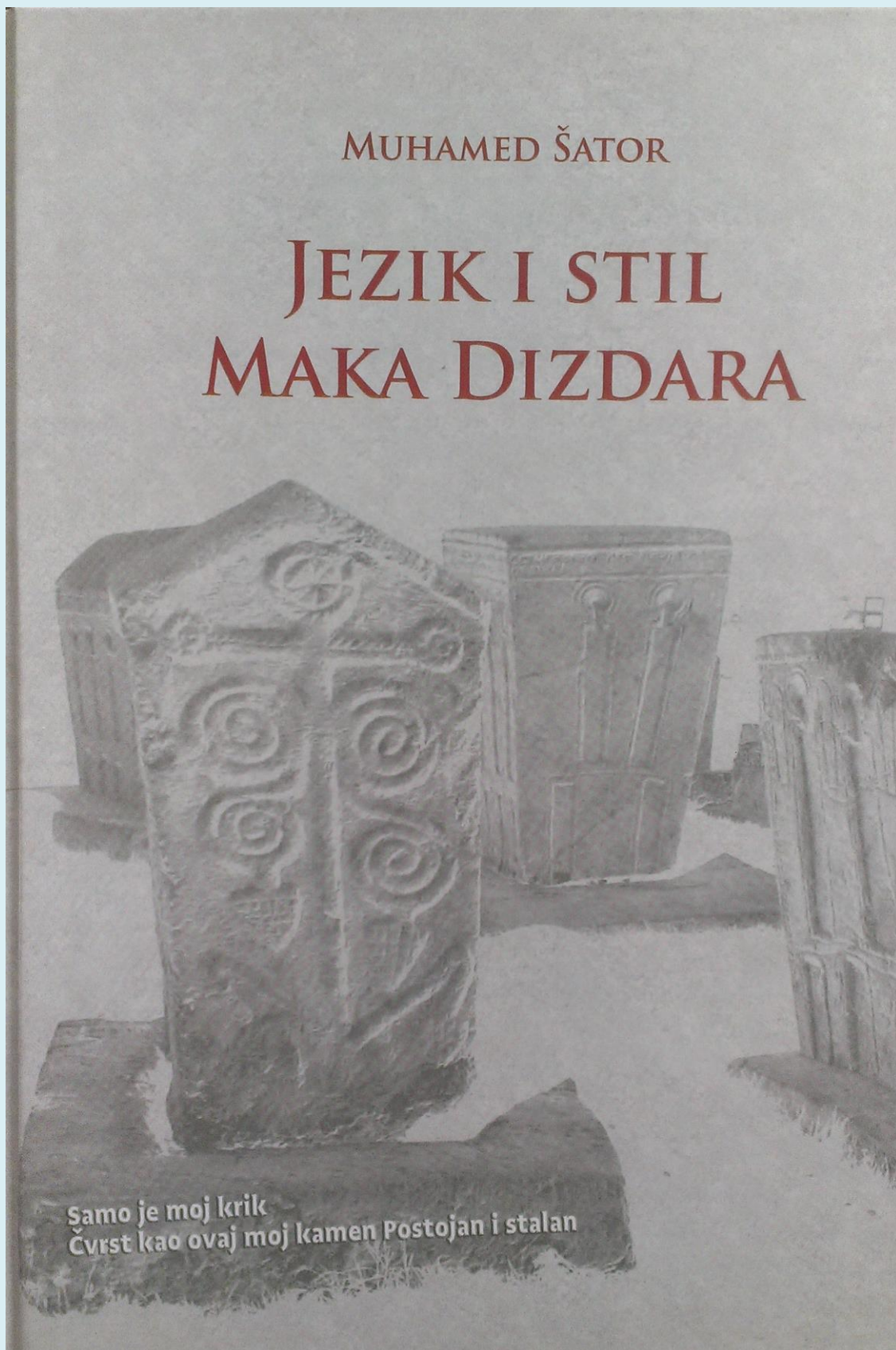
- *On the non-viability of the endocentric–exocentric distinction: Evidence from linguistic creativity* (Réka Benczes, Eötvös Loránd University, Budapest)
- *Some reflections on metonymy and word-formation* (Mario Brdar, Josip Juraj Strossmayer University, Osijek & Rita Brdar-Szabó, Loránd Eötvös University, Budapest)
- *Where Cognitive Linguistics meets Paremiology: A Cognitive – Contrastive View of Selected English and Croatian Proverbs* (Gabrijela Buljan & Tanja Gradečak-Erdeljić, Josip Juraj Strossmayer University, Osijek)
- *Lexical classes and constructions: an analysis of the constructional realization of entity-specific change-of-state English verbs* (Francisco José Ruiz de Mendoza Ibáñez & Andreea Rosca, University of La Rioja, Department of Modern Philologies, La Rioja, Spain)
- *Halls of Fame across cultures: The figurative meaning of personal names in light of conceptual integration theory* (Sanja Berberović & Nihada Delibegović-Džanić, University of Tuzla)
- *ANXIETY between mind and society: a corpus-driven cross-cultural study of conceptual metaphors* (Henrik Nordmark, Lund University & Dylan Glynn, Université Paris). ■

Časopis *ExELL* objavljuje se na stranici <http://www.exell.ff.untz.ba>

Adisa Imamović vanredna je profesorica na Odsjeku za engleski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Tuzli. Predaje sintaksu, semantiku, varijante engleskog jezika i kontrastivnu lingvistiku. U svom naučnoistraživačkom radu uglavnom se bavi kognitivnom lingvistikom, a naročito istraživanjima u oblasti konceptualne metonimije.

Izdavač: Slovo Gorčina, Stolac, 2013, 380 str.

*Institut za bosanski jezik i književnost u
Tuzli i Redakcija Lingvazina žele vam sretan
26. septembar,
Evropski dan jezika.*

**SLAVIMO RAZNOLIKOST,
A NE RAZLIKE!**

Poštovani čitaoci,

magazin za jezik i književnost Lingvazin nastao je kao rezultat rada entuzijasta, uglavnom članova i saradnika Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli. Lingvazin je namijenjen svima, a ne samo ljudima koji se profesionalno bave proučavanjem jezika i književnosti. Nadamo se da ćete ga preporučiti i svojim poznanicima i da ćete svaki broj Lingvazina shvatiti kao poziv na saradnju. Svoje komentare i prijedloge u vezi s oblikom ili sadržajem Lingvazina možete poslati na e-mail institut@izbjik.ba. Na istu adresu možete poslati kraće radove, prikaze knjiga i slične priloge koji se tiču jezika i književnosti. U Lingvazinu možete i oglasiti svoje manifestacije, kurseve, proizvode, usluge i organizacije. Informacije o njima brzo će i jednostavno doprijeti do čitalaca, jer je Lingvazin besplatan i distribuira se elektronski.

Redakcija